

ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ Β. ΔΑΣΚΑΛΑΚΗ
Καθηγητοῦ τῆς Ἱστορίας τῶν Μέσων καὶ Νεωτέρων Χρόνων
Διευθυντοῦ τοῦ Ἱστορικοῦ Σπουδαστηρίου

Ἡ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΑΙΔΕΙΑ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΑΓΩΝΑ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ *

Καθ' ὃν χρόνον τὸ ἑλληνικὸν Ἔθνος ἐκαλύπτετο ἀπὸ τὸ βαθὺ σκότος τῆς δουλείας, τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα διὰ τῶν ἐκπατρισθέντων καὶ ἀναζητησάντων ἄσυλον εἰς ξένην γῆν μεγάλων μυστῶν τῆς κλασσικῆς παιδείας Ἑλλήνων διέλυε τοὺς πέπλους τῆς μεσαιωνικῆς ἀμαθείας, χαρίζον εἰς τὴν ἀνθρωπότητα τὸ προγονικὸν φῶς, τὸ ὁποῖον τὴν ὠδήγησεν εἰς τὴν ἀναγέννησιν τοῦ πολιτισμοῦ. Ἡ λαμπρὰ καὶ ἔνδοξος αὐτὴ παράδοσις οὐδέποτε ἐξάθη ἐντὸς τῶν κόλπων τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Τοῦναντίον, βαθμηδὸν κατέστη κοινὴ συνειδήσις, ὅτι χρέος τῶν πνευματικῶν ἀνθρώπων τοῦ ἔθνους ἦτο νὰ ἀφιερώσουν ὅλας τὰς προσπάθειάς των εἰς τὸν φωτισμὸν τοῦ Γένους των, ἵνα καταστήσουν τοῦτο ἱκανὸν πρὸς πολιτικὴν ἀναγέννησιν καὶ ἄξιον τοῦ ἐνδόξου πνευματικοῦ παρελθόντος του. Ἡ κοινὴ αὐτὴ συνειδήσις μεταβάλλεται εἰς πρόγραμμα ζωῆς καὶ προορισμὸν ἀγωνιστικῆς προσπάθειας τοῦ Ἔθνους κατὰ τὴν τελευταίαν πενηκονταετίαν τῆς Τουρκοκρατίας. Κατὰ τὴν περιόδον αὐτήν, Ἑλλήν λόγιος, Ἑλλην πνευματικὸς ἄνθρωπος, δὲν ἐσήμενεν ἄλλο τι ἢ κάτοχος τῶν θησαυρῶν τοῦ προγονικοῦ πνεύματος, γνώστης τῶν κλασσικῶν κειμένων τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος, ἀλλὰ καὶ συγχρόνως ἱκανὸς πρὸς μετάδοσιν τῆς ἐκ τούτων πηγαζούσης σοφίας εἰς τὴν ἑλληνικὴν νεότητα. Καὶ τὴν ἀποστολὴν ταύτην τοῦ φωτισμοῦ τοῦ Ἔθνους των διὰ τῆς κλασσικῆς παιδείας ἐνεκολπώθησαν ὡς τὸ μέγα ἰδανικὸν τοῦ βίου των, ὡς ἀπὸ θείας βουλήσεως προορισμὸν τῆς ζωῆς των. Καὶ τὴν ἱερὰν αὐτὴν ἀποστολήν, διὰ τὴν ὁποίαν διέθεσαν ὁλόκληρον τὴν ἀπὸ παιδικῆς ἡλικίας μέχρι τελευταίας πνοῆς πλήρη μόχθων καὶ πόνων ζωὴν των, ἐξεπλήρωσαν θαυμασίως, ἐπιτελέσαντες ἡράκλειον ἔργον, ἡ δὲ πνευματικὴ παραγωγή των καὶ ἡ καθόλου πνευ-

* Λόγος ἐκφωνηθεὶς ἐν τῇ μεγάλῃ αἰθούσῃ τῶν τελετῶν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν τὴν 25ην Μαρτίου 1958, παρουσία τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου, τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, ἀνωτάτων κρατικῶν λειτουργῶν, τῆς Συγκλήτου, τῶν καθηγητῶν καὶ φοιτητῶν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ ἄλλων προσκεκλημένων.

ματικὴ δρᾶσις των, καὶ σήμερον κινεῖ τὸν θαυμασμόν καὶ τὴν ἐκπλήξιν. Ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ 18ου αἰῶνος μέχρι τοῦ 1821 ἐξεδόθησαν περίπου δύο καὶ ἡμισυ χιλιάδες τόμοι βιβλίων εἰς ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Ἐκ τούτων ὀκτακόσιοι περίπου τόμοι εἶναι ἐκδόσεις ἀρχαίων ἑλληνικῶν κειμένων μετὰ πρωτοτύπου ἐπεξεργασίας, κριτικῶν παρατηρήσεων καὶ εἰσαγωγικῶν ἀναλύσεων. Ἑπτακόσιοι περίπου ἀκόμη τόμοι εἶναι μεταφράσεις σοφῶν ξένων ἔργων περὶ τῆς ἱστορίας, τῆς φιλοσοφίας, τῆς φιλολογίας ἢ τῶν κατὰ μέρος γεγονότων καὶ προσώπων τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Ἑπτακόσιοι εἰσέτι τόμοι ἀναφέρονται εἰς θρησκευτικά, ἱστορικά, φιλολογικά, γραμματικά, παιδαγωγικά καὶ ἄλλα θέματα, ἀποβλέποντα συγκεκριμένως καὶ ἀποκλειστικῶς εἰς σχολικὴν καὶ ἐν γένει ἐθνικὴν μάθησιν. Οἱ λοιποὶ τριακόσιοι τόμοι περιλαμβάνουν μυθιστορήματα, ποιήματα, ταξειδιωτικὰς ἐντυπώσεις καὶ ἄλλην πρωτότυπον ἢ ἐκ μεταφράσεως ὕλην ὑπὸ τὴν σημερινὴν ἔννοιαν τῆς λογοτεχνίας. Οὕτω, ἐκ τῆς τεραστίας αὐτῆς πνευματικῆς παραγωγῆς τῶν τελευταίων προεπαναστατικῶν χρόνων, σχεδὸν τὰ ἑννέα δέκατα ἔχουν ἀποκλειστικόν, σαφὴ καὶ ἀναντίρρητον σκοπὸν τὴν ἀναμόρφωσιν τοῦ Γένους καὶ μόλις τὸ ἐν δέκατον περιέχει ὕλην συνήθους ψυχαγωγικῆς λογοτεχνίας. Τὴν δὲ ἀναμόρφωσιν ταύτην κατὰ τὸ μέγιστον μέρος οἱ Ἕλληνες λόγιοι στηρίζουν οὐχὶ εἰς τὴν μεταφορὰν τῆς σοφίας τῆς Δύσεως, ὥς πολλάκις λέγεται, ἀλλ' εἰς τὴν ἀνάκτησιν τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ πνεύματος, τὸ ὁποῖον ἐπιδιώκουν δι' ἀπ' εὐθείας γνώσεως νὰ μεταδώσουν εἰς τὸ ὑπόδουλον γένος των, ὥς δικαιωματικὴν προγονικὴν κληρονομίαν.

Ἄλλ' ὥς εἶπομεν, ἡ συντελουμένη κατὰ τὴν προεπαναστατικὴν περίοδον ἀναμορφωτικὴ αὐτὴ προσπάθεια, ἔχει πολὺ εὐρύτερον τοῦ συνήθους πνευματικοῦ ὄργασμοῦ ἐνὸς λαοῦ χαρακτῆρα. Οἱ Ἕλληνες λόγιοι διὰ τῆς προσπάθειας πνευματικῆς ἀναγεννήσεως τοῦ Ἑθνους των ἐπιθυμοῦν νὰ καταστήσουν αὐτὸ ἄξιον τοῦ ἐνδόξου παρελθόντος του, ἄξιον τῶν περιλάμπρων πνευματικῶν του παραδόσεων, τοῦτο δὲ ἵνα καταστήσουν αὐτὸ ὥριμον πρὸς πολιτικὴν ἀναγέννησιν. Καλλιεργοῦν τὸ πνεῦμα, ἀλλὰ καὶ κατεργάζονται τὸ φρόνημα τοῦ Ἑθνους. Ἀναπτύσσουν τὴν σκέψιν του, ἀλλὰ καὶ ἀνυψοῦν τὴν ψυχὴν του. Ἡ προγονικὴ σοφία, καθισταμένη κτῆμα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, δὲν θὰ ὠδήγει ἀπλῶς αὐτὸν εἰς τὴν χορείαν τῶν προηγμένων πνευματικῶς λαῶν τῆς Εὐρώπης, ἀλλὰ καὶ θὰ ἔδιδε τὴν ποθητὴν συνέχειαν εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἑθνους εἰς ὅλας τὰς περιλάμπρους ἐκδηλώσεις τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ βίου. Τὰ ὑψηλὰ καὶ ὠραῖα δόγματα περὶ τοῦ ἀνθρωπίνου βίου, τὰ διακηρυχθέντα ὑπὸ τῶν φιλοσόφων τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, θὰ κατηύθυνον τὸν σύγχρονον ἑλληνικὸν βίον. Αἱ μεγάλαι καὶ ὠραῖαι πράξεις τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, τὰς ὁποίας δὲν ἔπαυε νὰ θαυμάζῃ καὶ νὰ ἐξυμνῇ σύμπασα ἡ ἀνθρωπότης, θὰ καθίσταντο τὸ ὑπόδειγμα διὰ τὴν ζωὴν τῶν συγχρόνων Ἑλλήνων. Καὶ τέλος, αἱ πολυύμητοι διὰ τὴν ἐλευθερίαν θυσίαι τῶν ἡρώων

τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ θὰ ἐνέπνεον καὶ θὰ ὠδήγουν τοὺς συγχρόνους Ἑλληνας εἰς τὰς θυσίας διὰ τὴν ἀνάγκησιν τῆς ἐλευθερίας των. Θερμοπύλαι καὶ Σαλαμίνες καὶ Μαραθῶνες καὶ Πλαταιαὶ ἦσαν τότε εἰς τὴν σκέψιν ὧλων τῶν Ἑλλήνων, ὅχι ὥς τι τὸ ἀξιοθαύμαστον τοῦ ἀρχαίου κόσμου, ἀλλ' ὥς μία προγονικὴ κληρονομία ἐπὶ τῆς ὁποίας θὰ ἐστήριζε τὴν ἐπιτυχίαν τῆς πολιτικῆς καὶ πνευματικῆς ἀναστάσεώς του ὁ νεώτερος Ἑλληνισμός.

Ὁ κατ' ἐξοχὴν διακηρύξας τὴν πνευματικὴν ἀνάπλασιν τοῦ Ἑθνους ὡς πρωταρχικὸν στοιχεῖον τῆς πολιτικῆς του ἀναπλάσεως, μέγας σοφὸς τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος Ἀδαμάντιος Κοραΐς, διέθεσεν δλόκληρον τὴν μακρὰν ζωὴν του μοχθῶν νύκτα καὶ ἡμέραν πρὸς πραγματοποίησιν τοῦ σκοποῦ αὐτοῦ καὶ ἐντὸς τοῦ προδιαγραφέντος τούτου πλαισίου τῆς μεταδόσεως τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ πνεύματος εἰς τοὺς συγχρόνους Ἑλληνας. Αἱ ἐκπληκτικαὶ εἰς ἀριθμὸν ἐκδόσεις ἀρχαίων κειμένων μετὰ τῶν σοφῶν κριτικῶν του παρατηρήσεων καὶ τῶν φλεγομένων ἐξ ἑλληνικοῦ πατριωτισμοῦ προλεγομένων του, δὲν εἶχον ἢ αὐτὸν καὶ μόνον τὸν σκοπὸν: νὰ ἀναμορφώσουν τὸ γένος διὰ τῆς προγονικῆς σοφίας, νὰ ἐμφυσήσουν εἰς τὴν ψυχὴν του ὑψηλὰ καὶ γενναῖα φρονήματα καὶ νὰ καταστήσουν αὐτὸ ἱκανὸν πρὸς θυσίας διὰ τὴν ἐλευθερίαν, ἀλλὰ καὶ ὥριμον πρὸς πολιτικὴν αὐτοδιάθεσιν, συμφῶνως πρὸς τὰς δημοκρατικὰς ἀρχὰς τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος.

Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ πρωτομάρτυς τῆς ἐλευθερίας Ρήγας Βελεστινλῆς δὲν ἀπέστη τῆς ἀρχῆς αὐτῆς. Ἐνῶ συνέθετεν εἰς τὴν Βιέννην τὸν ἐπαναστατικὸν του θούριον καὶ ἐκίνει τὸ ἔθνος πρὸς γενικὴν ἐπανάστασιν διὰ τὴν ἀνάκτησιν τῆς ἐλευθερίας του, συγχρόνως μετέφραζε καὶ ἐξέδιδε τὸ ἔργον τοῦ Βαρθελεμὺ « Νέος Ἀνάχαρσις », τὸ περιλαμβάνον εἰς σαγηνεύουσαν ἀπλότητα ὅλην τὴν ἱστορίαν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος καὶ τὰ κατορθώματα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Ἐπεθύμει οὕτω νὰ διδάξῃ τοὺς συγχρόνους Ἑλληνας περὶ τῆς προγονικῆς εὐκλείας καὶ συγχρόνως νὰ ἐξωθήσῃ αὐτοὺς πρὸς παρόμοια, ἀξία ἐκείνων τῶν προγόνων, γενναῖα καὶ ὑψηλὰ ἔργα διὰ τὴν ἐλευθερίαν. Εἰς δὲ τὴν περίφημον Χάρταν τῆς Ἑλλάδος περιέλαβε τὰς ἀναπαραστάσεις τῶν Θερμοπυλῶν καὶ τῆς Σαλαμίνας ὡς τὰ καλύτερα ἐφόδια φρονητισμοῦ τῶν Ἑλλήνων.

Ἀλλ' οἱ λόγιοι Ἕλληνες τῆς προεπαναστατικῆς περιόδου δὲν περιορίσθησαν εἰς συγγραφὰς καὶ ἐκδόσεις βιβλίων πρὸς πνευματικὴν καὶ ψυχικὴν ἀνάπλασιν τῶν ὁμογενῶν των. Οἱ πλεῖστοι τούτων ἐχρησίμευσαν συγχρόνως ὡς διδάσκαλοι, δικαίως τυχόντες ἐκ μέρους τῶν μεταγενεστέρων ἑλληνικῶν γενεῶν, εἰς ἔνδειξιν τιμῆς καὶ εὐγνωμοσύνης, τῆς προσωνυμίας τῶν Διδασκάλων τοῦ Γένους. Κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν τοῦ τεραστίου ἐκδοτικοῦ ὄργασμοῦ σημειοῦται καὶ ἐκπληκτικὸς σχολικὸς ὄργασμός. Κατὰ τὴν τελευταίαν μὲν τοῦ 1821 εἰκοσιπενταετίαν ἰδρύονται καὶ λειτουργοῦν ἑλληνικὰ σχολεῖα εἰς πᾶσαν γωνίαν τῆς ἑλληνικῆς γῆς, ἀκριβέστερον πανταχοῦ ὅπου ὑπῆρχον

Ἑλληνες. Δὲν εἶναι μόνον ἡ Πελοπόννησος, ἡ Στερεὰ Ἑλλάς, ἡ Θεσσαλία καὶ ἡ Ἡπειρος, τῶν ὁποίων πόλεις καὶ κῶμαι ἀποκοτῶν σχολεῖα. Εἰς τὴν Μακεδονίαν, τὴν Θράκην, τὰς περὶ τὸν Αἰμον καὶ Δούναβιν χώρας, τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, τὴν Αἴγυπτον καὶ τὴν Καπαδοκίαν, παντοῦ ὅπου ἔχουν οἱ Ἑλληνες θεμελιώσει ἀπὸ ἀμνημονεύτων χρόνων ἐθνικὰς ἐστίας, τὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα ἀνακύπτουν ὥς τι τὸ ἀναπόσπαστον πλεόν στοιχεῖον τῆς συγχρόνου ἑλληνικῆς ζωῆς. Καὶ εἰς τὰς ἑλληνικὰς παροικίας τοῦ ἐξωτερικοῦ, ὅπως εἰς τὴν Βενετίαν, τὴν Βιέννην, τὴν Τεργέστην καὶ ἀλλαχοῦ, λειτουργοῦν τώρα λαμπρὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα. Πολλὰ ἀπὸ τὰ σχολεῖα αὐτά, ὥς τῶν Ἀθηνῶν, τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῶν Ἰωαννίνων, τῆς Δημητσάνης, τῆς Θεσσαλονίκης, τοῦ Ἄθω, τῆς Χίου, τῆς Σμύρνης καὶ πλεῖστα ἄλλα, δὲν εἶναι συνήθη κέντρα στοιχειώδους ἢ μέσης μαθήσεως. Βαθμυδὸν ἀναδεικνύονται εἰς ἀνώτερα ἐκπαιδευτήρια, εἰς τὰ ὁποῖα διδάσκονται τὰ κλασσικὰ γράμματα εἰς τὸ πρωτότυπον, ἡ φιλοσοφία, τὰ μαθηματικά καὶ ἄλλοι κλάδοι ἐπιστήμης, οἱ ὁποῖοι σήμερον ἀνήκουν εἰς τὰ Πανεπιστήμια. Εἰς αὐτὰ διδάσκουν οἱ ἐπιφανέστεροι Ἑλληνες πνευματικοὶ ἄνδρες, πολλοὶ τῶν ὁποίων, ὥς ὁ Εὐγένιος Βούλγαρις, ὁ Κωνσταντῖνος Κούμας, οἱ Μπαλάνοι, ὁ Νικηφόρος Θεοτόκης, ὁ Λάμπρος Φωτιάδης, ὁ Ἀνθιμος Γαζής, ὁ Γρηγόριος Κωνσταντάς, ὁ Νεόφυτος Δούκας, ὁ Νεόφυτος Βάμβας καὶ ἄλλοι, καταπλήσσουν διὰ τὴν κλασσικὴν τῶν κατάρτισιν, τὴν εὐρύτητα τῶν γνώσεών των καὶ τὸ πολυσχιδές τῆς σοφίας των. Οἱ ἐπιζῶντες ἐκ τῶν μεγάλων αὐτῶν Διδασκάλων τοῦ Γένους ἐχρησίμευσαν καὶ ὥς οἱ πρῶτοι διδάσκαλοι τοῦ ἀναγεννηθέντος ἔθνους. Αὐτοὶ διὰ τῶν συγγραμμάτων των, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς διδασκαλίας των εἰς τὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα ἐξήγαγον τὸ ἔθνος ἀπὸ τὸ πνευματικὸν σκότος τῆς μακροαἰώνου δουλείας καὶ ἔδωσαν εἰς αὐτὸ τὴν πρέπουσαν προπαρασκευὴν διὰ τὸν ἀγῶνα τῆς ἐλευθερίας καὶ τὴν πολιτικὴν ἀναγέννησιν. Αὐτοὶ ἔδωσαν ἀνωτέραν μόρφωσιν καὶ ὥριμον σκέψιν εἰς χιλιάδας ἑλληνοπαίδων, οἱ ὁποῖοι ἀργότερον ἀπετέλεσαν τὰ ἰδόνοντα πνευματικά, πολιτικά καὶ κοινωνικά στελέχη τῆς ἀναγεννηθείσης Ἑλλάδος. Αὐτοὶ τέλος διὰ τῶν ἀρχαίων συγγραμμάτων καὶ τῆς ἐπ' αὐτῶν βασισθείσης διδασκαλίας των ἐνεφύσησαν εἰς τὴν τελευταίαν πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως γενεὰν γενναῖα καὶ ὑψηλὰ φρονήματα, καθιστῶντες αὐτὴν ὥριμον διὰ τὴν ἐλευθερίαν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὰς θυσίας χάριν τῆς ἐλευθερίας.

Οὕτω, Κυραὶ καὶ Κύριοι, δὲν θὰ θεωρηθῇ ὥς ὑπερβολή, ἂν λεχθῇ ὅτι ὁ ἀγὼν τοῦ 1821 εἶναι πρὸ παντὸς ἄλλου ἔργον τῆς διὰ τῶν βιβλίων καὶ τῶν σχολείων συντελεσθείσης κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς Τουρκοκρατίας πνευματικῆς ἀναπλάσεως τοῦ ἔθνους, ἀλλὰ καὶ τοῦ διὰ τῆς ἑλληνικῆς παιδείας ἐπιτελεσθέντος φρονηματισμοῦ. Καὶ οὕτω δὲν θὰ φανῇ παρὰ ξενον ὅτι, εὐθὺς ὥς ἐκηρύχθη ὁ ἀγὼν τῆς ἐλευθερίας καὶ ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ἐρρίφθη εἰς ἀγῶνα ζωῆς ἢ θανάτου, ἐν τῷ μέσῳ τῆς τέφρας καὶ τῶν ἐρειπίων τῆς αἱματοποτί-

σμένης ἐκείνης γῆς, ὅπου δὲν ἀντήχουν παρὰ πολεμικαὶ ἰαχαί, οἰμωγαὶ θνητῶν καὶ κραυγαὶ ἄλγους περιπλανωμένων γυναικῶν καὶ νηπίων, καὶ οὐδεὶς ἐγνώριζεν ἂν τὴν ἐπομένην θά ἦτο μεταξὺ τῶν ζώντων ἢ ἂν θά εἶχε γυναῖκα καὶ παιδιὰ, ἀνέκυσαν ἐλληνικὰ σχολεῖα.

Εἶναι ἀληθῶς ἐκπληκτικὸν καὶ ὑπὲρ πᾶν ἄλλο χαρακτηρίζει τὰς ἀνωτέρας πνευματικὰς καὶ ψυχικὰς ἀξίας τοῦ ἔθνους μας τὸ γεγονός, ὅτι αἱ προχείρως ἅμα τῇ ἐνάρξει τοῦ ἀγῶνος συσταθεῖσαι γενικαὶ ἢ τοπικαὶ συνελύσεις καὶ αἱ ἐξ αὐτῶν πηγάσασαι προσωριναὶ κυβερνήσεις τῆς ἐπαναστατημένης Ἑλλάδος, ἐνῷ ἐπάλαιον ἀπεγνωσμένως μὲ τὰς μικρὰς δυνάμεις τοῦ ἔθνους ἐναντίον τῶν κολοσσιαίων δυνάμεων τοῦ ἐχθροῦ καί, στερούμεναι καὶ χρημάτων καὶ πολιτικῶν ἐφοδίων, ἐφθανον πολλὰκις ἕως τὸ χεῖλος τοῦ βαράθρου, δὲν ἔπαυον νὰ διακηρύσσουν, ἐν ὀνόματι τῶν περιλάμπρων παραδόσεων τοῦ Ἑλληνισμοῦ, τὴν ἀνάγκην τῆς ἐκπαιδεύσεως ὥς τι τὸ ἀναπόσπαστον πρὸς τὴν ἐλευθερίαν στοιχεῖον καὶ ἐφρόντιζον διὰ τὴν ἵδρυσιν σχολείων.

Ἦδη ὁ Ρήγας Βελεστινλῆς, συντάσων τὸ Σύνταγμα τῆς μεγάλης Ἑλληνικῆς ἐπικρατείας, ἡ ὁποία θὰ ἀνέκυπτεν ἐκ τῆς παρασκευαζομένης ὑπ' αὐτοῦ ἐπαναστάσεως καὶ εἰς τὴν ὁποίαν θὰ περιελάμβανε πάντας ἀνεξαιρέτως τοὺς Βαλκανικοὺς λαοὺς, καθιέρωνε τὴν ὑποχρεωτικὴν ἐκπαίδευσιν, τὴν ὑπὸ τοῦ κράτους ἵδρυσιν σχολείων, τὴν ἐκμάθησιν τῆς ἐλληνικῆς, τὴν ἐρμηνείαν τῶν ἀρχαίων συγγραφέων καὶ τὴν διδασκαλίαν δύο ξένων γλωσσῶν. Οὕτω τὸ ἄρθρον 22 τοῦ κεφαλαίου τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου τοῦ Συντάγματος τοῦ Ρήγα, περιλαμβάνει τὰ ἀκόλουθα : « Ὅλοι χωρὶς ἐξαιρέσεων ἔχουν χρέος νὰ ἡξεύρουν γράμματα. Ἡ πατρις ἔχει νὰ καταστήσῃ σχολεῖα εἰς ὅλα τὰ χωρία διὰ τὰ ἀρσενικά καὶ τὰ θηλυκὰ παιδιὰ. Ἐκ τῶν γραμμάτων γεννᾶται ἡ προκοπή, μὲ τὴν ὁποίαν λάμπουν τὰ ἐλεύθερα ἔθνη. Νὰ ἐξηγοῦνται οἱ παλαιοὶ ἱστορικοὶ συγγραφεῖς, εἰς δὲ τὰς μεγάλας πόλεις νὰ παραδίδεται ἡ γαλλικὴ καὶ ἡ ἰταλικὴ γλῶσσα, ἡ δὲ ἐλληνικὴ νὰ εἶναι ἀπαραίτητος ». Τὸ ἄρθρον τοῦτο τοῦ Πολιτεύματος τοῦ Ρήγα ἔχει ἰδιαίτους σημασίαν διὰ τὴν καθόλου ἱστορίαν τοῦ ἀνθρωπίνου πολιτισμοῦ, δεδομένου ὅτι δὲν ἀνευρίσκειται οὐδ' εἰς τὰ συντάγματα τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ πλεῖστα ἠντίλησεν ὁ Ρήγας. Διὰ πρώτην φορὰν γίνεται λόγος ἐν Πολιτεύματι περὶ ὑποχρεωτικῆς ἐκπαιδεύσεως ὑπὸ τὴν εὐρείαν ἔννοιαν κρατικῆς ὑποχρεώσεως ἰδρύσεως σχολείων διὰ πάντας μέχρι καὶ τοῦ τελευταίου χωρίου καὶ συγχρόνως καθιερώσεως κανόνων ἀνωτέρας μορφώσεως διὰ τῆς ἐρμηνείας τῶν ἀρχαίων ἐλληνικῶν κειμένων καὶ τῆς διδασκαλίας ξένων γλωσσῶν. Εἰς τὴν πρώτην αὐτὴν διακήρυξιν περὶ ὑποχρεωτικῆς ἐλληνικῆς παιδείας, ἀπαύγασμα ἐξ ὁλοκλήρου ἐλληνικῆς διανοίας καὶ ἀνταξία τῶν ἐλληνικῶν πνευματικῶν παραδόσεων εἶναι ἡ ἐν εἵδει αἰτιολογίας προτασσομένη παρατήρησις τοῦ Ρήγα ὅτι ἐκ τῶν Γραμμάτων γεννᾶται ἡ προκοπή μὲ τὴν ὁποίαν λάμπουν τὰ ἐλεύθερα ἔθνη.

Ἡ πρώτη ἐθνικὴ συνέλευσις τῆς Ἐπιδαύρου, συγκληθεῖσα ὀλίγους μῆνας μετὰ τὴν κήρυξιν τῆς ἐπαναστάσεως κυρίως πρὸς διακήρυξιν τοῦ ἀγῶνος τῆς ἐλευθερίας τῶν Ἑλλήνων, δὲν εἶχε τὴν δυνατότητα νὰ σκεφθῇ περὶ παιδείας καὶ ἐνεπιστεύθη ταύτην εἰς τοὺς πολιτικούς ἡγέτας, οἱ ὅποιοι ἐν ὀνόματι αὐτῆς θὰ ἐκυβέρνηον τὸ παλαιὸν ὑπὲρ τῶν ὅλων ἔθνος. Ἀλλ' ἡ Πελοποννησιακὴ Γερουσία δὲν παρέλειψε νὰ διακηρύξῃ τὴν παιδείαν ὡς ἱερὸν χρέος τῶν ἐλευθέρων Ἑλλήνων, καὶ ἐξέδωκε τὸ ἀκόλουθον ψήφισμα, τὸ πρῶτον ἐν τῷ ὁποίῳ γίνεται λόγος περὶ ἐκπαιδεύσεως εἰς τὴν νεωτέραν Ἑλλάδα:

Ἡ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΙΑΚΗ ΓΕΡΟΥΣΙΑ

Προκηρττεῖ ὅτι:

Κάθε πεφωτισμένη Διοίκησις ἔχει χρέος νὰ φροντίξῃ διὰ τὴν ἀνατροφὴν τῶν πολιτῶν, διὰ τὴν ἠθικὴν καὶ τὴν καλὴν νομοθεσίαν, καθότι δι' αὐτῶν ὁ ἄνθρωπος ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων ταυτίζεται μετὰ τὴν ἀρετὴν, γνωρίζει τὰ καθήκοντά του πρὸς τὸν Θεόν, πρὸς τὴν πατρίδα καὶ πρὸς τοὺς ὁμοίους του καὶ χειραγωγεῖται εἰς τὴν ὁδὸν τῆς εὐδαιμονίας. Οἱ Λυκοῦργοι καὶ Σόλωνες ἐτελεσιουργήσαν Σωκράτας, Φωκίωνα, Θεμιστοκλέα, Ἀριστείδα, Δημοσθένα, Πλάτωνα καὶ ὅλους τοὺς ἀθανάτους ἥρωας τῆς Ἑλλάδος· ὁ δὲ Μωᾶμθ κατεβύθισε τὴν μητέρα τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς φιλοσοφίας εἰς τὸν λόφον τῆς ἀμαθείας, τῆς κακοηθείας καὶ τοῦ ἐγκλήματος. Ἄρα ὁ ἄνθρωπος δὲν γεννᾶται φύσει κακοῦργος ἢ ἐνάρτεος, ἀλλ' ἡ Διοίκησις τὸν ἀποκατασταίνει τοιοῦτότροπον. Διὰ τοῦτο ἡ σεβαστὴ Πελοποννησιακὴ Γερουσία μ' ὅλας τὰς πολυμερῖμους καὶ κατεπειγούσας ἀνάγκας τῆς πατρίδος, ἔλαβε πατριωτικὴν κηδεμονίαν διὰ τὴν ἀγωγὴν τῆς νεολαίας, προθυμουμένη νὰ συστήσῃ σχολεῖον εἰς ταύτην τὴν πόλιν, ἀνάλογον τῆς παρούσης περιστάσεως διὰ τοῦ διωρισμένου ἐπὶ τούτου ἐφόρου Ἀρχιμανδρίτου κυρίου Γρηγορίου τοῦ καὶ Γερουσιαστοῦ. Προσκαλεῖ δὲ ἀξιόους διδασκάλους διὰ νὰ διδάξουν διὰ τῆς Λαγκαστερίου μεθόδου κοινὰ Γράμματα, Ἑλληνικά, μαθηματικά καὶ πρὸς τούτοις τὴν Ἱταλικὴν καὶ Γαλλικὴν διάλεκτον. Προσκαλεῖ δὲ καὶ τὴν φιλομαθῆ νεολαίαν ἀφ' ὅλην τὴν Πελοπόννησον νὰ συντρέξῃ ἐδῶ διὰ νὰ διδασχθῇ ἀμισθὶ κηρύττουσα ὅτι κάθε μαθητῆς δὲν θὰ ἐξοδεύῃ ἄλλο τι παρὰ διὰ τὰ βιβλία του καὶ διὰ τὴν ζωτροφίαν του. Διατάττει δὲ τοὺς γονεῖς νὰ μὴ παραμελήσουν τὸ ἱερὸν χρέος των, ἀλλὰ νὰ φροντίσουν ἐπιμόνως διὰ τὴν παιδείαν τῶν τέκνων των».

Οὕτω ἀπὸ τῶν πρώτων μηνῶν τῆς ἐπαναστάσεως, ὅπου αἱ περιστάσεις τοῦ πολέμου τὸ ἐπέτρεπον, ἀρχίζουν νὰ λειτουργοῦν ἑλληνικὰ σχολεῖα εἰς τὰ ὁποῖα χρησιμεύουν ὡς διδασκαλοὶ, ἀλλαχοῦ μὲν οἱ εὐρεθέντες ἐν τῇ ἐπαναστατημένῃ Ἑλλάδι, παλαιοὶ διδασκαλοὶ τῶν σχολείων τῆς τελευταίας περιόδου τῆς Τουρκοκρατίας, ἀλλαχοῦ οἱ προσδραμόντες ἐξ ἄλλων περιφερειῶν ἢ

τοῦ ἐξωτερικοῦ λόγοι, ἀλλαχοῦ τέλος οἱ κατέχοντες στοιχεῖά τινα μορφώσεως, καθιστάμενοι προχειροποιοῦν διδάσκαλοι. Πόσον δὲ βαρύνουσιν ἡμας εἶχε διὰ τὴν ἐκπαιδευτικὴν προσπάθειαν τῆς ἀναγεννωμένης ἐκ τῆς τέφρας Ἑλλάδος ἡ ἐνδοξος πνευματικὴ παράδοσις τοῦ Ἑθνους, ἀποδεικνύει ἡ ἀκόλουθος Προκήρυξις τῆς κοινότητος τῶν Ἀθηναίων:

«Οἱ Ἀθηναῖοι καὶ μεταξὺ τῶν δεινῶν τοῦ πολέμου περιστάσεων, πρὸ πολλοῦ ἤρχισαν νὰ ἐπιθυμοῦν τὰς μούσας εἰς τὴν πατρίδα των καὶ τὸν φωτισμὸν τῆς νεολαίας, διὸ καὶ κοινῇ γνώμῃ ἐσυστήθη κατ' αὐτὰς δημόσιον σχολεῖον, εἰς τὸ ὁποῖον νὰ διδάσκεται πρὸς τὸ παρὸν ἡ ἑλληνικὴ καὶ ἡ ἰταλικὴ διάλεκτος. Διδάσκαλοι δὲ ἐκλέχθησαν οἱ ἐλλογιμώτατοι κύριοι Ἰω. Εἰρηναῖος καὶ Διονύσιος Σουρμελῆς, οἵτινες κάμνουσιν ἀρχὴν τῶν μαθημάτων τὴν ἐρχομένην Δευτέραν εἰς τὸ σχολεῖον τοῦ ἀειμνήστου Ντέκα· εἰδοποιοῦνται λοιπὸν οἱ φιλομαεῖς πατέρες κατὰ τὸ ἱερὸν χρέος ὁποῦ ἔχουν νὰ δίδωσιν εἰς τὰ τέκνα των καλὴν ἀνατροφὴν, νὰ στείλωσι τοὺς υἱοὺς των εἰς τὸ εἰρημένον σχολεῖον διὰ νὰ ἀποκτήσωσι τὰ φῶτα τῆς παιδείας, τὰ ὁποῖα τοὺς θέλουν καταστήσῃ καλοὺς ἀνθρώπους, ἐλευθέρους καὶ εὐτυχεῖς τῆς Ἑλλάδος πολίτας καὶ ἐπομένως εἶναι ἡ καλυτέρα κληρονομία ὁποῦ θέλουν ἀφῆναι οἱ γονεῖς πρὸς αὐτοὺς. Οἱ διδάσκαλοι δέχονται καὶ κάθε ἄλλον Ἑλληνα νέον ἐπιθυμοῦντα νὰ παιδευθῇ. Τῇ 29 Φεβρουαρίου 1824».

Τὴν θαυμασίαν αὐτὴν προκήρυξιν τῶν Ἀθηναίων ἠκολούθησε μετ' χρονολογίαν 18 Νοεμβρίου 1824 ἡ ἀκόλουθος ἀπόφασις τῆς προσωρινῆς Κυβερνήσεως τοῦ Ναυπλίου:

«Ἐπειδὴ ἡ πόλις τῶν Ἀθηναίων ὑπῆρξε ποτὲ καθέδρα τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῆς φιλοσοφίας, καὶ ἐπειδὴ ἡ διοίκησις προσπαθεῖ νὰ εἰσάξῃ τὸν φωτισμὸν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ κατ' ἐξοχὴν ἐπιθυμεῖ νὰ φθάσῃ ἡ πόλις αὕτη εἰς τὴν ἀρχαίαν τῆς δόξαν καὶ λαμπρότητα, βλέπει δὲ καὶ εἰς τοῦτο ζῆλον καὶ προθυμίαν τῶν κατοίκων αὐτῆς, συναινέσει καὶ τοῦ Σ. Βουλευτικοῦ σώματος διατάσσει: α) τὸ τζαμί τοῦ Σταυροπαζάρου διορίζεται σχολεῖον τῆς ἀλληλοδιδακτικῆς μεθόδου, β) τὸ τζαμί τῆς Κολώνας βιβλιοθήκῃ δημόσιος, γ) τὸ τζαμί τοῦ Ροδακιοῦ, σχολεῖον τῶν ἐπιστημῶν, δ) ἡ περὶ αὐτὸ γῆ, κήπος Βοτανικός».

Οὕτω, καθ' ὃν χρόνον διεξάγει ἀγῶνα ζωῆς ἢ θανάτου καὶ πολλάκις φθάνει μέχρι τοῦ χείλους τοῦ βαράθρου, ὃ ἐν ἐπαναστάσει Ἑλληνισμὸς συνεχίζει, ὅσον εἶναι τοῦτο δυνατόν, καὶ τὴν ὥραίαν προσπάθειαν τῆς διὰ τῆς σχολικῆς ἐκπαιδεύσεως πνευματικῆς ἀναγεννήσεως. Κατὰ τὸ τρίτον καὶ τέταρτον ἔτος τῆς ἐπαναστάσεως δηλαδὴ τὸ 1824 καὶ 1825, τὰ πολεμικὰ γεγονότα λαμβάνουν δραματικὴν μορφήν. Τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος ἔχει καταληφθῇ ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ, ἡ δ' ἐρημωμένη ἀπὸ τὰς πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις Πελοπόννησος ἀπειλεῖται θανάσιμως ἀπὸ τὴν ἐπικειμένην φοβερὰν ἐπιδρομήν. Πολλοὶ φαντάζονται ὅτι ἡ ἐπανάστασις τῶν Ἑλλήνων δύνει καὶ

ὅτι τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος εὐρίσκεται εἰς τὰς παραμονὰς τοῦ ὁλοκληρωτικοῦ ὀλέθρου. Ποῖος θὰ ἠμποροῦσε λογικῶς νὰ φαντασθῇ, ὅτι κατὰ τὰς σπαρακτικὰς ἐκείνας στιγμὰς, κατὰ τὰς ὁποίας διεκυβεύετο διὰ παντὸς ἡ ὑπαρξις τοῦ Ἑθνους, θὰ ἐλειτούργουν ἑλληνικὰ σχολεῖα ἐν τῇ ἐπαναστατημένῃ Ἑλλάδι ; Πῶς ἦτο δυνατόν νὰ ὑπάρχουν γονεῖς, οἱ ὁποῖοι θὰ ἔστελλον τὰ παιδιά των εἰς σχολεῖα πρὸς μόρφωσιν, ὅταν ἐπεκρέματο ἐπὶ τῆς κεφαλῆς των ἡ μάχαιρα τοῦ αἰμοσταγοῦς ἐπιδρομῆως ἢ ἡ ἀρπαγὴ διὰ τὰ χαρέμια τῆς ἀνατολῆς ; Καὶ ἐν τούτοις συνέβαινε αὐτὸ τὸ ἐκπληκτικὸν καὶ ἀξιοθαύμαστον. Παντοῦ ὅπου ἀπέμενεν εἰσέτι ἑλευθέρα ἑλληνικὴ γῆ, ὅπως εἰς τὴν περὶ τὸ Ναύπλιον περιοχὴν τῆς Πελοποννήσου, τὰς Ἀθήνας καὶ τὰς νήσους, ἐλειτούργουν ἑλληνικὰ σχολεῖα. Ἡ κυβέρνησις, παρὰ τὰς δραματικὰς φροντίδας τῆς διὰ τὴν ἐσχάτην ἄμυναν, ἐφρόντιζε καὶ διὰ τὴν λειτουργίαν τῶν σχολείων αὐτῶν, εἶχε δὲ πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτὸν ἐντὸς τῶν κόλπων τῆς καὶ » Ἐφοροῦ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως » ἐν εἵδει σημεριοῦ ὑπουργοῦ ἐπὶ τῆς ἐθνικῆς παιδείας.

Ἐχομεν περὶ τούτου πολλὰς αὐθεντικὰς μαρτυρίας τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, τὰς ὁποίας ὁ περιορισμένος χρόνος τῆς ὁμιλίας ταύτης δὲν ἐπιτρέπει νὰ μνημονεύσωμεν. Θὰ περιορισθῶμεν εἰς μίαν καὶ μόνην, τὴν πλεόν ἐπίσημον καὶ αὐθεντικὴν ἔκθεσιν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Τὴν ἀνοίξιν τοῦ 1825 ἦλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὡς ἀπεσταλμένος τοῦ Φιλελληνικοῦ κοιμητήτου τοῦ Λονδίνου, ὁ Ἰταλὸς φιλέλλην κόμης Πέκιο, μὲ τὸν σκοπὸν νὰ συλλέξῃ στοιχεῖα πρὸς ἔκδοσιν βιβλίου διαφωτίσεως τῆς Εὐρώπης περὶ τοῦ ἑλληνικοῦ ἀγῶνος. Μεταξὺ τῶν ἄλλων ἐξήγησε πληροφορίας καὶ περὶ τῆς ἐκπαιδεύσεως ἐν τῇ ἐπαναστατημένῃ Ἑλλάδι. Ὁ ἔφορος τῆς Παιδείας, παλαιὸς διδάσκαλος τοῦ Γένους Γρηγόριος Κωνσταντᾶς ἔσπευσε τότε νὰ συντάξῃ καὶ νὰ ἐγχειρίσῃ εἰς αὐτὸν ἔκθεσιν, τὴν ὁποίαν ὁ κόμης Πέκιο, ἐπιστρέψας ὀλίγον κατόπιν εἰς Εὐρώπην, κατεχώρισεν ὁλόκληρον εἰς τὸ κατὰ τὰ τέλη τοῦ 1825 ἐκδοθὲν ἀγγλιστὶ καὶ γαλλιστὶ βιβλίον του περὶ τῆς Ἑλλάδος. Ἡ ἔκθεσις αὕτη τοῦ Γρηγορίου Κωνσταντᾶ διαφωτίζει μετὰ θαυμασίας λεπτομερειακῆς παραστατικότητος περὶ τοῦ συντελουμένου κατὰ τὰς δραματικὰς ἐκείνας ὥρας ἐκπαιδευτικοῦ ἔργου ἐν τῇ ἐπαναστατημένῃ Ἑλλάδι. Διὰ τοῦτο ἂς μᾶς ἐπιτραπῇ ὅπως ἐπαναλάβωμεν ταύτην ἐνταῦθα ὁλόκληρον ἐν μεταφράσει :

« Κύριε,

Κατόπιν ἐκφρασθείσης φιλελληνικῆς σας περιεργείας, ἥτις εὐηρεστήθη νὰ ἐνδιαφερῇ διὰ τὰ σχολεῖα, τὰ ὁποῖα ἰδρύθησαν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἅφ' ὅτου αὕτη εἶναι ἑλευθέρα, πρὸς ἱκανοποίησιν τῆς ἀξιωματικῆς ἐπιθυμίας σας καὶ συμφώνως πρὸς τὰ ἐκ τῆς θέσεώς μου καθήκοντα, σὰς ὑπαβάλλω λεπτομερῆ καὶ ἀκριβῆ ἔκθεσιν τοῦ σχεδίου μου καὶ τοῦ σκοποῦ τῶν διαφόρων κανονισμῶν, τοὺς ὁποίους ἐφήρμοσα διὰ τὰ σχολεῖα. Ἐν συνεχείᾳ θὰ σὰς καταστήσω ἐνήμερον περὶ τῶν ὑπαρχόντων σήμερον ἐν Ἑλλάδι σχολείων, τόσον

τῶν Γραμματικῶν (Εκὼλ ντὲ Γκραμμαίρ), ὅσον καὶ ἐκείνων τῆς ἀλληλοδιδακτικῆς μεθόδου.

Κύριε, ἡ Κυβέρνησις, μολοντί καταθλιβομένη ἀπὸ φροντίδας καὶ ἀπασχολήσεις διὰ τὰ ἐκδιώξῃ τὸν ἐχθρὸν καὶ διὰ τὸ ἀποκαταστήσῃ τὴν τάξιν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ τόπου, οὐδόλως ἐλησμόνησε τὰ διευθύνῃ τὴν προσοχὴν καὶ τὴν πατρικὴν τῆς μέριμναν πρὸς τὴν ἐκπαίδευσιν τῆς νεότητος. Διότι δὲν ἀγνοεῖ, ὅτι μία καλὴ μόρφωσις εἶναι ἡ βάσις ὅλων τῶν πολιτικῶν καὶ κοινωνικῶν ἀρετῶν καὶ τὸ φῶς τὸ ὁποῖον δδηγεῖ ὅλους τοὺς πολίτας πρὸς τὴν γνῶσιν καὶ τὴν ἐκτέλεσιν ὅλων τῶν καθηκόντων. Διὰ τοὺς λόγους τούτους ἡ κυβέρνησις ἐψήφισε:

1) Τὴν ἱδρυσιν εἰς τὸ Ἔργον μιᾶς γενικῆς σχολῆς ἀλληλοδιδακτικῆς μεθόδου, εἰς τὴν ὁποίαν θ' ἀποστέλλωνται ἐξ ἐκάστης ἐπαρχίας δύο ἢ τρεῖς νέοι ἔχοντες ἐπαρκὴ γνῶσιν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης διὰ τὰ μάθουν τὴν χρησίμην αὐτὴν μέθοδον. Αὐτοὶ θὰ ἐπιστρέψουν κατόπιν εἰς τὰς ἐπαρχίας τὰς διὰ τὰ διδάξουν ἄλλους, ἵνα δι' αὐτοῦ τοῦ μέσου ἐξακολουθεῖ ἡ ἐκπαίδευσις εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα. Τὸ σχολεῖον αὐτὸ ἰδρύθη καὶ εὐρίσκεται ἤδη εἰς ἀνθοῦσαν κατάστασιν.

2) Τὴν ἱδρυσιν εἰς τὸ Ἔργον ἐπίσης μιᾶς Ἀκαδημίας συμφώνου πρὸς τὴν σημερινὴν κατάστασιν τῆς Ἑλλάδος, εἰς τὴν ὁποίαν θὰ προσκληθοῦν ὅλοι οἱ Ἕλληνες σοφοί, τοὺς ὁποίους αἱ περιστάσεις κρατοῦν μακρὰν τῆς Ἑλλάδος, ἵνα ἕκαστος ἐξ αὐτῶν δυνήθῃ τὰ μεταδώσῃ εἰς τὸ ἔθνος τοῦ τὰς γνώσεις, τὰς ὁποίας ἀπέκτησε μακρὰν τοῦ τόπου του. Θὰ προσκληθοῦν ἐπίσης τὰ ἔλθουν εἰς τὴν Ἑλλάδα σοφοὶ ὅλων τῶν φωτισμένων ἐθνῶν τῆς Εὐρώπης, ἐπίσης εἰς μεγάλην κλίμακα, ὅσον θὰ κριθῇ ἀναγκαῖον διὰ τὴν τελείαν ἐγκατάστασιν τῆς Ἀκαδημίας. Ὁ πλοῦσιος καὶ ἐνάρετος πατριώτης Βαροβάκης ἐπρομήθευσεν ἤδη τ' ἀπαραίτητα χρηματικὰ μέσα πρὸς συντήρησιν τῆς σχολῆς. Ἡ κυβέρνησις προτίθεται τὰ διαθέσῃ ἐκ τῶν δημοσίων προσόδων τὸ ἐπὶ πλέον, διὰ τὸ ὁποῖον θὰ παρίστατο ἀνάγκη, καὶ ἐντὸς ὀλίγου χρόνου τὰ καταστήσῃ γνωστοὺς τοὺς ὅρους τοῦ ἰδρυμένου τούτου.

Εἰς τὴν πρωτεύουσαν ἐκάστης ἐπαρχίας θὰ ἰδρυθῇ μία σχολὴ πρωτεύουσα ἢ κεντρικῆς ἀλληλοδιδακτικῆς μεθόδου, ὡς καὶ μία σχολὴ γραμματικῆς εἰς τὴν ὁποίαν θὰ διδάσκωνται:

α) Ἡ Ἀρχαία Ἑλληνικὴ (ἢ φιλολογικὴ) ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν νέαν.
β) Στοιχεῖα Γεωγραφίας, Ἱστορίας, Λογικῆς, Μεταφυσικῆς, Ἀριθμητικῆς, Γεωμετρίας καὶ πᾶν ὅ,τι θὰ εἶναι ἀναγκαῖον διὰ τὰ προπαρασκευάσῃ τὴν νεολαίαν ἵνα εἰσέλθῃ εἰς τὴν Ἀκαδημίαν τοῦ Ἔργου. γ) Μία ἢ δύο τῶν Εὐρωπαϊκῶν γλωσσῶν.

Εἰς ἐκάστην πόλιν ἢ χωρίον κάποιος σπουδαιότητος, θὰ ἐγκαταστήσῃ ἐν σχολεῖον ἀλληλοδιδακτικῆς μεθόδου καὶ ἐν ἄλλο διὰ τὴν ἑλληνικὴν, εἰς τὸ ὁποῖον θὰ διδάσκωνται στοιχεῖα τῆς ἑλληνικῆς φιλολογικῆς γλώσσης, ἀν δὲ

τοῦτο εἶναι δυνατόν, καὶ κάποια εὐρωπαϊκὴ γλῶσσα, ὥς ἡ γαλλικὴ ἢ ἡ ἰταλική.

Αὗται εἶναι, Κύριε, αἱ προθέσεις τῆς Κυβερνήσεως ἐπὶ τοῦ ζητήματος τῶν σχολείων καὶ μεταχειρίζεται αὕτη τὰ πλέον ἀρμόζοντα μέτρα πρὸς πραγματοποίησίν των.

Σχολεῖα Γραμματικῆς καὶ σχολεῖα ἀλληλοδιδασκτικῆς μεθόδου ὑπάρχουν ἤδη ἐν λειτουργίᾳ, καὶ περὶ αὐτῶν θὰ σᾶς καταστήσω ἐνήμερον.

Εἰς τὰς Ἀθήνας ὑπάρχουν δύο κεντρικὰ ἀλληλοδιδασκτικὰ σχολεῖα καὶ δύο γραμματικῆς. Τὸ ἐν ἑξ αὐτῶν ἔλαβε τὸ ὄνομα « Λύκειον » εἰς αὐτὸ διδάσκονται: 1) Ἡ Ἀρχαία Ἑλληνικὴ ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν νέαν. 2) Ἡ Ἰταλική. 3) Στοιχεῖα Γεωγραφίας, Ἀριθμητικῆς, Γεωμετρίας, Λογικῆς καὶ Μεταφυσικῆς.

Ἡ πόλις κατέχει ἐπίσης ἐν μικρὸν τυπογραφεῖον, δοθὲν ὑπὸ τοῦ ἀγγλικοῦ φιλελληνικοῦ κομιτάτου.

Εἰς τὴν νῆσον Τήνον ὑπάρχει μία κεντρικὴ ἀλληλοδιδασκτικὴ σχολὴ καὶ μία Γραμματικὴ, ὀνομαζομένη λύκειον, ὅπου διδάσκονται ἡ ἀρχαία Ἑλληνικὴ καὶ στοιχεῖα φιλοσοφίας.

Εἰς τὴν νῆσον Ἄνδρον ὑπάρχουν τρεῖς σχολαὶ ἀλληλοδιδασκαίαι εἰς διάφορα σημεῖα τῆς νήσου, ὥς καὶ δύο γραμματικῆς, εἰς τὰς ὁποίας διδάσκονται ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ καὶ στοιχεῖα φιλοσοφίας.

Εἰς τὴν νῆσον Σίφνον ὑπάρχει μία γραμματικὴ σχολή, τὴν ὁποίαν οἱ κάτοικοι ἐπιθυμοῦν νὰ μεταβάλουν εἰς λύκειον. Ἀλληλοδιδασκτικὰ σχολεῖα δὲν συνεστήθησαν εἰσέτι εἰς τὴν νῆσον ταύτην, ἐλλείψει διδασκάλων, ἀλλὰ ζητοῦνται τοιοῦτοι.

Εἰς τὴν νῆσον Πάτιμον ὑπῆρχε πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως μία περίφημος ἑλληνικὴ σχολή, ὅπου ἐδιδάσκοντο μετὰ μεγάλης ἀκριβείας ἡ ἑλληνικὴ φιλολογία, ἡ φιλοσοφία τοῦ Ἀριστοτέλους, ἡ ρητορικὴ καὶ ἡ ποίησις. Ἐξ αὐτῆς τῆς σχολῆς ἐξῆλθον διδασκαλοὶ σοφοὶ καὶ ἐνάρετοι, οἱ ὁποῖοι διέσπειρον τὴν ἐκπαίδευσιν εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα καὶ υἱοθέτησαν μίαν μέθοδον περισσότερον εὐχολον καὶ πρακτικὴν πρὸς ἐκμάθησιν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης. Ἡ σχολὴ αὕτη, μολοντί ὑπέφερε λόγῳ τῶν περιστάσεων, ὑπάρχει πάντοτε, καὶ ἡ Κυβέρνησις προτίθεται νὰ τῆς ἀποδώσῃ τὴν ἀρχαίαν λάμψιν καὶ φήμην της. Εὐρίσκεται ἐκεῖ μία βιβλιοθήκη καὶ σώζονται πλεῖστα πολύτιμα χειρόγραφα. Μία ἀλληλοδιδασκτικὴ σχολὴ ἐγκατεστάθη ἤδη εἰς τὴν Πάτιμον.

Ὑπάρχουν ἐπίσης σχολεῖα εἰς τὰς Κυκλάδας καὶ τὰς Σποράδας νήσους. Εὐρίσκει τις ἐν, δύο ἢ τρία εἰς ἐκάστην νῆσον, ἀναλόγως τοῦ πληθυσμοῦ της. Διδάσκονται ἐκεῖ ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ, στοιχεῖα φιλοσοφίας καὶ συχνὰ ἡ Γαλλικὴ καὶ Ἰταλικὴ γλῶσσα. Δὲν εὐρίσκονται ἐν τούτοις εἰς πολὺ ἀνθρώπων κατάστασιν λόγῳ τῆς ἀβεβαιότητος τῶν δημοσίων ὑποθέσεων. Εἰς μερικὰς νήσους ἰδρύθησαν ἐπίσης ἀλληλοδιδασκτικὰ σχολεῖα καὶ προστίθενται διαρκῶς νέα, συμφώνως πρὸς τὰς προθέσεις τῆς κυβερνήσεως.

Εἰς τὴν Τρίπολιν, πρωτεύουσαν τῆς Πελοποννήσου, ὑπάρχει μία κεντρικὴ ἀλληλοδιδασκτικὴ σχολὴ καὶ μία γραμματικῆς. Οἱ κάτοικοι καὶ ἡ Κυβέρνησις ἐλπίζουν νὰ μεταβάλουν τὴν τελευταίαν εἰς λύκειον διὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς στοιχειώδους φιλοσοφίας καὶ τῶν Εὐρωπαϊκῶν γλωσσῶν.

Εἰς τὸ Ἄστρος εὐρίσκεται μία ἀλληλοδιδασκτικὴ καὶ μία γραμματικῆς, κατέχουσα μίαν καλὴν βιβλιοθήκην καὶ ὄργανα πειραματικῆς φυσικῆς. Ἐπίσης διδάσκεται εἰς αὐτὴν ἡ Ἰταλική.

Εἰς τὸν Ἅγιον Πέτρον, χωρίον πλησίον τοῦ Ἄστρος, ὑπάρχει μία ἀλληλοδιδασκτικὴ καὶ μία γραμματικῆς, ἥτις δὲν ἔλαβεν εἰσέτι ἔκτασιν ἐξ αἰτίας τῆς καταστάσεως.

Ὑπάρχουν τέσσαρες σχολαὶ γραμματικαὶ εἰς τὴν ἐπαρχίαν Καρυταίνης, ἥτοι εἰς Βυτίναν, Δημοτησάναν, Στεμνίτσαν καὶ Λαγκάδια, ἀλλὰ κακῶς διευθύνονται. Ὑπολογίζομεν νὰ ἐγκαταστήσωμεν ἐκεῖ ἀλληλοδιδασκτικὰ σχολεῖα, ὡς καὶ εἰς τὰς ἄλλας ἐπαρχίας τῆς Πελοποννήσου.

Εἰς Μεσολόγγιον ὑπάρχει μία κεντρικὴ ἀλληλοδιδασκτικὴ σχολὴ, καθὼς καὶ μία γραμματικῆς, ὅπου διδάσκεται ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ, ἡ γαλλικὴ καὶ ἡ ἰταλική.

Ὑπῆρχον ἄλλοτε εἰς τὰς ἑλληνικὰς ἐπαρχίας τὰς ὑποτεταγμένας εἰς τὸν τουρκικὸν ζυγὸν πλείστα περίφημα σχολεῖα, πλουτισμένα μὲ βιβλιοθήκας καὶ φυσικὰ ὄργανα. Ἄλλ' αὐτὰ δὲν ὑπάρχουν πλέον.

Αὐτὰ εἶναι, Κύριε, τὰ σχολεῖα τῆς ἀλληλοδιδασκτικῆς μεθόδου καὶ τῆς γραμματικῆς, τὰ ἐγκαταστημένα εἰς τὴν ἐλευθέραν Ἑλλάδα καὶ γνωρίζετε τῶρα τὴν κατάστασιν των.

Ὑπολείπεται νὰ σᾶς γνωρίσω, κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν σας, τὰ ἀντικείμενα, τῶν ὁποίων τὰ διάφορα σχολεῖα ἔχουν ἀπόλυτον ἀνάγκην.

Ἀπὸ τὰ ἀλληλοδιδασκτικὰ σχολεῖα ἑλλείπει πᾶν ὅτι εἶναι ἀναγκαῖον δι' αὐτὴν τὴν μέθοδον, ἥτοι πλάκες, γραφίδες, μολυβδοκόνδυλα καὶ δείγματα γραφῆς. Τὰ σχολεῖα τῆς γραμματικῆς ἔχουν πολὺ ὀλίγα βιβλία, ἢ καλύτερον, ἔχουν ἀπόλυτον ἑλλειμνίαν. Ἐὰν ἡ Ἀκαδημία τοῦ Ἀργους εἶχεν ἐν τυπογραφεῖον ἀρκετὰ μεγάλο διὰ νὰ δύναται νὰ τυπῶν βιβλία μὲ διαφόρους χαρακτῆρας, καὶ πᾶν ὅτι εἶναι ἀναγκαῖον πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτόν, θὰ ἠδύνατο νὰ προμηθεύσῃ τὰ πρέποντα διὰ τὰ ἀλληλοδιδασκτικὰ σχολεῖα καὶ τ' ἀναγκαῖα βιβλία διὰ τὴν διδασκαλίαν τῶν στοιχειωδῶν ἐπιστημῶν. Ἡ κυβερνήσις ἐπιθυμεῖ καὶ προσπαθεῖ νὰ ἐπιτύχῃ διὰ τὰ ἔθνη τὰ σχολεῖα τὰ μέσα πρὸς ἐξάπλωσιν τῆς ἐκπαιδεύσεως ἄλλ' ἀνάγκαι περισσότερον ἐπείγουσαι ἀντιτίθενται πρὸς τὸ σχέδιον. Ὁ Θεὸς νὰ δώσῃ, ἵνα πάραυτα ἐκμηδενισθοῦν ὅλα τὰ ἐμπόδια! Ἐν ἀναμονῇ, ἐὰν ἡ Φιλελληνικὴ εἰταιρεία ἐπετύγχανε διὰ τὸ ἔθνος μας τ' ἀπαραίτητα μέσα διὰ τὴν ἀναμόρφωσίν του, ἢ εὐγνωμοσύνη τῶν Ἑλλήνων θὰ συνεχισθῇ καὶ εἰς τοὺς μέλλοντας αἰῶνας, καὶ οἱ ἀπόγονοὶ των θὰ εὐγνωμονοῦν δικαίως τὰς καλωσύνας τῶν εὐεργετῶν των.

Τελείως γοητευμένος, ὅτι ἠδυνήθην νὰ κατακτήσω τὴν φιλίαν σας, ἔχω τὴν τιμὴν νὰ ὑπογράψωμαι·

Ὁ Ἐφορος τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως ἐν Ἑλλάδι
ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΑΣ·.

Ἐκ τῆς ἐκθέσεως αὐτῆς τοῦ Γρηγορίου Κωνσταντᾶ ἐξάγεται, ὅτι κατὰ τὸ ἔτος 1825, δηλαδὴ κατὰ τὸ δραματικώτερον ἔτος τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, ἐλειτούργουν σχολεῖα ἀλληλοδιδασκτικῆς μεθόδου, δηλαδὴ τῆς ἐπιστημονικωτέρας παιδαγωγικῆς μεθόδου τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, δύο εἰς τὰς Ἀθήνας, ἐπίσης εἰς τὴν Τρίπολιν, τὸ Ἀστρος, τὸν Ἅγιον Πέτρον, τὸ Μεσολόγγιον καὶ εἰς τὰς νήσους Τήνον, Ἄνδρον, Σίφνον, Πάμμον. Κατώτεραι σχολαί, ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω πόλεων, ἐλειτούργουν καὶ εἰς πολλὰς ἄλλας πόλεις, κόμας καὶ μεγάλας καὶ μικρὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου ἐκ τῶν ἐλευθέρων. Ἡ Κυβέρνησις ἐσχεδίαζε νὰ ιδρύσῃ εἰς τὰς πρωτεύουσας ὅλων τῶν ἐπαρχιῶν τοῦ ἐλευθέρου ἑλληνισμοῦ μίαν πρωτεύουσαν ἢ κεντρικῆς ἀλληλοδιδασκτικῆς μεθόδου σχολὴν καὶ μίαν « γραμματικῆς », εἰς τὴν ὁποίαν θὰ ἐδιδάσκοντο τὰ ἀρχαῖα ἑλληνικὰ ἐν συγκρίσει πρὸς τὰ νέα, ἡ γεωγραφία, ἡ ἱστορία, ἡ λογικὴ καὶ τὰ μαθηματικά ὥς καὶ μία ἢ δύο Εὐρωπαϊκαὶ γλώσσαι. Εἰς ἐκάστην πόλιν ἢ χωρίον θὰ ἐλειτούργει σχολεῖον στοιχειωδῶν γνώσεων καὶ συγχρόνως, ὅπου θὰ ἦτο τοῦτο δυνατόν, διδασκαλίαι τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν καὶ ξένων γλωσσῶν. Ἐπειδὴ ἡ σπάνις διδασκάλων εἰς τὸν ἀπαιτούμενον τόσον μέγαν ἀριθμὸν ἦτο τὸ δυσχερέστερον πρόβλημα λειτουργίας τῶν ἑλληνικῶν σχολείων, ιδρύθη εἰς τὸ Ἀργος « γενικὴ σχολὴ ἀλληλοδιδασκτικῆς μεθόδου », δηλαδὴ ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον λέγομεν σήμερον « Παιδαγωγικὴ Ἀκαδημία », πρὸς κατάρτισιν δημοδιδασκάλων. Εἰς τὴν σχολὴν αὐτὴν εἰσήγοντο νέοι, πολλάκις δὲ καὶ ὠρίμου ἡλικίας, οἱ ὁποῖοι κατεῖχον ἤδη ὠρισμένα στοιχεῖα μορφώσεως καὶ ἐξεπαιδεύοντο εἰς τὰ ἑλληνικὰ γράμματα καὶ εἰς τὴν ἄσκησιν τῆς ἀλληλοδιδασκτικῆς μεθόδου. Ἡ σχολὴ αὕτη ἐλειτούργει ἤδη εἰς τὸ Ἀργος καὶ ἐξ αὐτῆς εἶχον ἤδη ἐξέλθει καὶ ἐχρησιμοποιοῦντο ἀρχετοὶ διδάσκαλοι. Ἐξ ἄλλων ὅμως πηγῶν γνωρίζομεν ὅτι, λόγῳ τῆς μεγάλης ἀνάγκης διδακτικοῦ προσωπικοῦ, ἡ φοίτησις περιορίζετο εἰς ἓν ἔτος, πολλάκις εἰς ἓν ἑξάμηνον, χροникὸν διάστημα πολὺ βραχὺ πρὸς διδασκαλικὴν κατάρτισιν, ἂν μάλιστα ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὅτι οἱ εἰσερχόμενοι εἰς τὴν σχολὴν αὐτὴν ἐστεροῦντο στερεῶν βάσεων. Ὡς ἐκ τούτου οἱ παλαιοὶ ἐκπαιδευτικοί, ἐξεληθόντες ἐκ τῶν ἀνωτέρων σχολῶν τοῦ Γένους τῆς προεπαναστατικῆς περιόδου, πολλάκις σπουδάζαντες εἰς τὸ ἐξωτερικὸν καὶ ἔχοντες ἤδη μακρὰν διδακτικὴν πείραν, ἐξέφραζον σφοδρὰ παράπονα διὰ τοὺς προχειροποιήτους αὐτοὺς συναδέλφους των. Ἡ κατάστασις τῆς Ἑλλάδος καὶ ἡ ἀνάγκη τῆς μαθήσεως, ἔστω καὶ στοιχειωδῶν γραμμάτων, ἀπὸ τοὺς Ἑλληνόπαιδας, ἐπέβαλλε τὴν χρησιμοποίησιν τῶν διδασκάλων αὐτῶν, οἱ ὁποῖοι πάντως, παρὰ τὰς ἐλλείψεις των, προσέ-

φερον μεγάλας ὑπηρεσίας. Ἐξ ἄλλου ἡ Κυβέρνησις, ὥς φαίνεται ἐκ τῆς ἐκθέσεως τοῦ Κωνσταντιᾶ, ἀπέβλεπεν εἰς τὴν βαθμηδὸν διδρθώσιν τῆς καταστάσεως ταύτης, μελετῶσα τὴν ἐξ ἐκάστης ἑλληνικῆς ἐπαρχίας ἐκλογὴν κατ' ἔτος δύο ἑως τριῶν νέων καλῶς κατηρτισμένων εἰς τὰς τοπικὰς ἀνωτέρας σχολάς, οἱ ὅποιοι, ἐκπαιδευόμενοι πληρέστερον εἰς τὴν Παιδαγωγικὴν Ἀκαδημίαν τοῦ Ἀργους, θὰ ἐχρησιμοποιοῦντο κατόπιν ὥς διδάσκαλοι εἰς σχολεῖα τῆς ἐπαρχίας των.

Ἐκεῖνο τὸ ὅποιον προξενεῖ ὅλως ἰδιαιτέραν αἴσθησιν ἐκ τῆς ἐκθέσεως τοῦ Γρηγορίου Κωνσταντιᾶ, εἶναι τὸ σχέδιον ἰδρύσεως Ἀκαδημίας. Εἰς τὴν πραγματικότητα ἐπρόκειτο οὐχὶ περὶ Ἀκαδημίας ὑπὸ τὴν σημερινὴν ἔννοιαν ἀλλὰ περὶ ἰδρύσεως ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο Πανεπιστημίου, τοῦ πρώτου Πανεπιστημίου τῆς ἀναγεννωμένης Ἑλλάδος. Κατὰ τὰ ἐκτιθέμενα σχέδια τῆς Κυβερνήσεως, θὰ ἐκαλοῦντο νὰ διδάξουν εἰς τὸ ἀνώτατον αὐτὸ ἐκπαιδευτήριον τοῦ Ἀργους πάντες οἱ ἐν τῷ ἔξωτερικῷ Ἑλληνες σοφοὶ ἐξ ὅλων τῶν φωτισμένων ἐθνῶν τῆς Εὐρώπης. Ὁ Βαρθάνκης, ὁ ὁποῖος ἐφλέγετο ἥδη ὑπὸ τοῦ ὄνειρου νὰ ἴδῃ τὴν ἀναγεννωμένην Ἑλλάδα ἀξίαν τῶν μεγάλων πνευματικῶν της παραδόσεων, ἀνελάμβανε νὰ καταβάλῃ τὰ χρηματικὰ ποσὰ πρὸς συντήρησιν τῆς Σχολῆς, ἡ δὲ Κυβέρνησις τὰς ἐπὶ πλέον δαπάνας λειτουργίας της θὰ κατέβαλεν ἐκ τῶν δημοσίων προσόδων. Τὸ σχέδιον τοῦτο περὶ ἰδρύσεως ἀνωτάτου ἐκπαιδευτικοῦ ἰδρύματος ἀποτελεῖ διὰ τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος τίτλον τιμῆς ἀξίον τοῦ ἐνδόξου παρελθόντος του καὶ ἐπιβραβεύοντα τὰς προσδοκίας συμπαντός τοῦ πολιτισμένου κόσμου περὶ τοῦ ἑλληνικοῦ ἀγῶνος, ὥς οὐχὶ κοινοῦ τινος ἀγῶνος ἐλευθερίας, ἀλλ' ἀγῶνος πρὸς πολιτικὴν ἀνάστασιν καὶ νέαν πνευματικὴν λάμψιν τοῦ ἐνδοξοτέρου τῶν λαῶν τῆς γῆς. Εἶναι ἀληθῶς αξιοθαύμαστον ὅτι, ἐνῶ αἱ δράκας τῶν ἀγωνιστῶν ἐκείνων τῆς ἐλευθερίας ἐπάλαιον κατὰ τῶν ἀναριθμητῶν καὶ ἀνεξαντλήτων δυνάμεων μιᾶς αὐτοκρατορίας, ὁ δὲ ἀγὼν ἐκεῖνος εἶχε λάβει χαρακτῆρα ἀπελευθερώσεως ἢ ὁλοκληρωτικῆς ἐξοντώσεως τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, οἱ ἐπὶ τῆς τέφρας καὶ τῶν ἔρειπῶν συνεχίζοντες ἀπεγνωσμένως τὸν δραματικὸν ἐκεῖνον ἀγῶνα ζωῆς ἢ θανάτου, εἶχον τὴν ψυχραίμian νὰ σχεδιάζουν καὶ νὰ ἐξαγγέλλουν τὴν ἄμεσον ἵδρυσιν Πανεπιστημίου, εἰς τὸ ὅποιον θὰ προσεκαλοῦντο πρὸς διδασκαλίαν Ἑλληνες καὶ ξένοι σοφοὶ διὰ νὰ μεταδώσουν εἰς τὰς νέας ἑλληνικὰς γενεὰς τὰς ἐπιστήμας, ὥστε, ἅμα τῇ ἀπελευθερώσει της, νὰ διαλάβῃ καὶ πάλιν ἡ Ἑλλὰς εἰς τὰ Γράμματα καὶ τὰς ἐπιστήμας!

Τὰ δραματικὰ γεγονότα τοῦ 1826 κατέστρεψαν κατὰ μέγα μέρος τὸ συντελούμενον εἰς τὴν ἀγωνιζομένην διὰ τὴν ἐλευθερίαν τῆς Ἑλλάδας ἔργον καὶ ἐματαίωσαν τὴν πραγματοποίησιν τῶν ἐξαγγελθέντων σχεδίων. Αἱ Ἀθῆναι ἔπεσαν καὶ πάλιν εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν Τούρκων, οἱ ἐλεύθεροι πολιορκημένοι τοῦ Μεσολογγίου ἐγένοντο παρανάλωμα τοῦ πυρός εἰς τὸν βωμὸν τῆς ἐλευθερίας, εἰς τὴν Σφακτηρίαν καὶ τὸ Μανιάκι ἐθυσιάσθησαν οἱ ἡρωϊκώτεροι

ἀγωνισταὶ τῆς ἐλευθερίας καὶ αἱ ὁρδαὶ τοῦ Ἱμπραήμ περιεφέροντο ἀνὰ τὴν Πελοπόννησον σπείρουνσαι τὸν ὄλεθρον καὶ τὴν καταστροφὴν. Δὲν εἶχον ἀπομείνει πλέον ἐλεύθερα ἑπαναστατικά ἐστία παρὰ τὸ Ναύπλιον, ἡ Μάνη, ἡ Ὑδρα καὶ μερικαὶ ἀκόμη νῆσοι τοῦ Αἰγαίου. Ὁ Ἑλληνισμὸς ἐφαίνετο σφαιδάζων εἰς τὸ κύκνειον ῥῆμα τῆς ἐλευθερίας. Δὲν ὑπῆρχε πλέον καμμία δυνατότης ἐκπαιδευτικῆς προσπάθειας, τὰ πλεῖστα τῶν ἑλληνικῶν σχολείων ἐξηφανίσθησαν καὶ τὸ ὥραϊον ὄραμα τῆς πνευματικῆς ἀναγεννήσεως τοῦ ἑλληνισμοῦ, ὁμοῦ μὲ τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ ἀναγέννησιν, ἐφαίνετο διαλυθέν. Ἀλλωστε οἱ πλεῖστοι διδάσκαλοι, οἱ ὅποιοι καὶ κατὰ τὰ προηγούμενα ἔτη ἤσκουν, συγχρόνως μὲ τὸ ἐκπαιδευτικόν, καὶ ἔργον ἐμψυχώσεως τοῦ ἀγῶνος, τῶρα περιεφέροντο εἰς τὰ ἑλληνικὰ στρατόπεδα, μετέχοντες ἐνεργῶς εἰς τὰς μάχας ἢ ὠθοῦντες πρὸς τὸν ὑπὲρ τῶν ὅλων ἔσχατον ἀγῶνα. Ἐν τούτοις, ἡ ἐκπαιδευτικὴ αὐτὴ προσπάθεια τῶν πρώτων ἐτῶν τῆς ἑλληνικῆς ἑπανάστασεως παραμένει ὡς μία λαμπρὰ καὶ ἔνδοξος σελὶς τῆς ἱστορίας τοῦ Ἑθνους μας. Δὲν ἀπέβη δὲ καὶ ἀπὸ πρακτικῆς πλευρᾶς ἐπὶ ματαίῳ. Εἰς τὸν παρακολληθοῦντα μετὰ προσοχῆς τὰ γεγονότα τῆς ἑλληνικῆς ἑπανάστασεως καὶ πληροφθοῦντα μετὰ λεπτομερῶς αὐτὰ διὰ τῶν περιγραφῶν τῶν ἐφημερίδων καὶ τῶν χρονικογράφων Εὐρωπαϊκὸν κόσμον, παρείχετο διὰ τοῦ ἐξαγγελλομένου τούτου ἐκπαιδευτικοῦ ὁργανισμοῦ ἡ ἐντύπωσις, ὅτι οἱ νεώτεροι Ἕλληνες, εἰς ὅλα ἀντάξιοι τῶν ἐνδόξων προγόνων των, δὲν ἦσαν ἱκανοὶ μόνον διὰ Σαλαμίνας καὶ Θερμοπύλας, ἀλλὰ καὶ δι' ἐκπολιτικὰς λάμψεις, ἡ δὲ Ἑλλάς, ἡ ὁποία ἀνεγεννᾶτο ἐκ τῆς τέφρας της, ἦτο ἡ αἰωνία Ἑλλάς τῶν μεγάλων θυσιῶν διὰ τὴν ἐλευθερίαν, ἀλλὰ καὶ τῶν μεγάλων σταθμῶν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος.

Ἡ ἐκπαιδευτικὴ προσπάθεια κατὰ τὴν περίοδον τοῦ Καποδιστριαίου, ὡς ἄλλως τε καὶ πᾶσα διοικητικὴ ἢ ἄλλη τῆς Καποδιστριαικῆς περιόδου, ἀνήκει ὅχι τὸσον εἰς τὴν ἐπανάστασιν, ὅσον εἰς τὸ ἐλεύθερον ἑλληνικὸν κράτος, εἰς τοῦ ὁποίου τὴν ἀνάπτυξιν καὶ πρόοδον ἔθεσε τοὺς θεμελίους λίθους. Θὰ ὁμιλήσωμεν περὶ αὐτῆς δι' ὀλίγων ὡς θαυμασίου ἐπιστεγάσματος τοῦ ὑπὸ τῆς ἐπανάστασεως συντελεσθέντος ἔργου.

Ὅτε ὁ Καποδίστριας ἀνέλαβε τὴν ἀρχήν, ἐλάχιστα πλέον σχολεῖα εἰλουτοῦργουν καὶ ἐκεῖνα ἐλλειπῶς. Ὑπῆρχεν ὅμως ἀκόμη ζωσὰ ἡ ἀνάμνησις τοῦ ἀρξέμενου μεγαλεπήβολου ἔργου τῆς πνευματικῆς ἀναγεννήσεως τῶν Ἑλλήνων, ὑπῆρχεν ἀκόμη διεσπαρμένον ἢ περιπλανώμενον ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὸ ἀνθρώπινον ὕλικόν. Ὁ Κυβερνήτης εἰργάσθη τότε μὲ φρόνησιν καὶ σύστημα, θεωρήσας τὴν ἐκπαίδευσιν ὡς θεμελιώδη κλάδον τῆς διοικητικῆς ὁργανώσεως τοῦ Κράτους. Ἰδρυσεν Γραμματεῖαν, δηλαδὴ Ὑπουργεῖον, Δημοσίου Παιδείας καὶ ἐτοποθέτησεν εἰς αὐτὴν ἄνδρα δραστήριον καὶ μεγάλῃς μορφώσεως, τὸν Ν. Χρυσόγελον. Συνήθροισε, πρὸς κατάλληλον χρησιμοποίησιν ἑνὸς ἐκάστου, πάντας τοὺς ἐπιζῶντας διδασκάλους τοῦ Γένους καὶ τοὺς ἕως τότε

ἀσκήσαντας τὸ ἔργον τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ, συγχρόνως δ' ἐκάλεσεν ἐκ τοῦ ἔξωτερικοῦ πάντας τοὺς ἐπιφανεῖς Ἑλλήνας λογίους τοὺς ἐπιθυμοῦντας νὰ συμβάλουν εἰς τὸ ἔργον τῆς ἀναμορφώσεως τοῦ ἐλευθέρου ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ἐκίνησε διὰ συγκινητικῶν ἐκκλησίσεων εἰς δωρεὰς ἢ προσέβη εἰς ἀγορὰς χιλιάδων τόμων βιβλίων, ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐκδόσεων τῶν διδασκάλων τοῦ Γένους, ἀρχαίων κειμένων καὶ ἄλλων γραμματικῶν, ἔγκυκλοπαιδικῶν καὶ ἐν γένει διδακτικῶν, τὰ ὅποια διέσπειρεν εἰς τὰ ἰδρυόμενα ἢ ἀνασυνιστώμενα σχολεῖα. Διέθεσε σημαντικὸν μέρος ἐκ τῶν δημοσίων προσόδων πρὸς ἀγορὰν βιβλίων ἢ σχολικῶν ὀργάνων, ἀμοιβὴν τῶν διδασκάλων καὶ ἐν γένει διὰ τὸ ἐκπαιδευτικὸν ἔργον. Ἀλλ' ἐπειδὴ αἱ δημόσιοι πρόσοδοι ἦσαν λίαν πενιχραὶ, ἐκίνησε πλουσίας δωρεὰς Ἑλλήνων καὶ Φιλελλήνων ἐκ τοῦ ἑξωτερικοῦ, πολὺς δὲ πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτὸν καὶ πρὸς κάλυψιν ἐπείγουσων δαπανῶν διέθεσεν ἐκ τοῦ ἰδιωτικοῦ του ταμείου. Μέγα πρόβλημα ἦτο ἐπίσης ἡ ἐξεύρεσις καταλλήλων σχολικῶν οἰκημάτων, δεδομένου ὅτι ἐν μεγάλῳ μέρος τῆς ἀναγεννηθείσης Ἑλλάδος εἶχε μεταβληθῇ εἰς ἐρεῖπια ἐκ τοῦ φοβεροῦ πολέμου, ἀναρίθμητοι Ἑλληνες ἔζων εἰς προχειροποιήτους καλύβας ἢ εἰς κατασκηνώσεις ἢ ἀκόμη καὶ εἰς σπήλαια. Καὶ εἰς αὐτὰς τὰς ὀλίγας πόλεις καὶ κώμας, αἱ ὁποῖαι εἶχον διαφύγει τὴν καταστρεπτικὴν μανίαν τοῦ ἐχθροῦ, εἶχον συγκεντρωθῇ στρατεύματα καὶ πρόσφυγες συνωθούμενοι μέχρις ἀσφυξίας ὅπου δῆποτε ὑπῆρχε κλειστὸς χώρος. Διὰ τὴν ἄμεσον κατασκευὴν καταλλήλων σχολικῶν κτιρίων, δὲν ὑπῆρχεν οὔτε διαθέσιμος χρόνος, οὔτε τὸ ἀναγκαῖον χρῆμα. Καὶ ὁ Καποδίστριας ἀντιμετώπιζε τὴν δεινὴν αὐτὴν κατάστασιν παλαιῶν ἀπεγνωσμένως μετὰ ψυχραΐμου θληματικότητος.

Τὸν Νοέμβριον τοῦ 1829 ὁ Κυβερνήτης ἔγραφε πρὸς τὸν Ἀδαμάντιον Κοραῖν, ὁ ὁποῖος, ἐν Παρισίοις ζῶν καὶ ἐπηρεαζόμενος ἐκ τῶν διαβολῶν τῶν ἀντιπάλων τοῦ Καποδιστρίου, ἐξέφραζε τὴν δυσφορίαν του διὰ τὴν βραδύτητα τῆς σχολικῆς ὀργανώσεως :

« Εἶναι μάταιον νὰ ἐλπίζωμεν τὴν διοργάνωσιν τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως μὲ ὅσην ταχύτητα τὸ ἀπαιτοῦν αἱ ἀνάγκαι· εἶναι ἀδύνατον νὰ κατορθωθῇ. Πρὸς σύστασιν σχολείων πρῶτον πάντων χρειάζεται οἶκημα. Εἰς τὴν ἄφιξίν μου ὑπῆρχαν μόνον καλύβαι μόλις ἀρκοῦσαι νὰ παρέχουν ἄστυον εἰς χιλιάδας οἰκογενειῶν πειναλέων. Ἀπὸ τὸν παρελθόντα Ἰανουάριον ὑφίσταται τὸ Ὀρφανοτροφεῖον Αἰγίνης, περιλαμβάνον 500 περίπου παῖδας, καὶ εἰς αὐτὸ ἐπροστέθη διδασκαλεῖον τὸ ὅποιον ἀρχίζει τώρα τὰς ἐργασίας του· πολλὰ ἀλληλοδιδασκτικὰ σχολεῖα ἐσυστήθησαν καὶ 6.000 περίπου πτωχὰ παιδία ἡξέφουρον ἤδη νὰ ἀναγινώσκουν, νὰ γράφουν καὶ νὰ λογαριάζουν. Εὐθὺς ἄμα εὗρω τὰ μέσα νὰ κτίσω οἰκίας πρὸς σύστασιν καὶ ἄλλων σχολείων, θὰ τὸ κάμω. Ἀκριβῶς αὐτὴν τὴν στιγμὴν καταγίνομαι νὰ πορισθῶ τὰ πρὸς τοῦτο ἀναγκαῖα κεφάλαια. Σὰς γράφω αὐτὰς τὰς λεπτομερείας διὰ νὰ σὰς ἀποδείξω ὅτι κάτι καλὸν γίνεται, ἀλλ' ὅχι ὅσον θέλωμεν σεῖς καὶ ἐγώ ».

Ὁ Καποδίστριας κατέστησε τὴν Αἴγιναν κέντρον τῆς ἐκπαιδευτικῆς αὐτοῦ προσπάθειας. Ἐκεῖ συνεκεντρώθησαν σχεδὸν πάντες οἱ ἐν Ἑλλάδι ἐπιφανεῖς διδάσκαλοι καὶ πολλοὶ ἐλθόντες πρὸς τοῦτο ἐκ τοῦ ἑξωτερικοῦ. Τὸ ὅλον ἐκπαιδευτικὸν ἔργον τῆς Αἰγίνης καὶ ἐκείθεν τὸ ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα συντελούμενον ἐτέθη ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐποπτείαν τοῦ σοφοῦ Ἑλληνος Κερκυραίου λογίου καὶ προσωπικοῦ φίλου τοῦ Κυβερνήτου Ἀνδρέου Μουστοξύδου. Εἰς τὴν ἀρχὴν ιδρύθη ἐκεῖ τὸ Ὁρφανοτροφεῖον, εἰς τὸ ὁποῖον συνελέγησαν παιδία, τῶν ὁποίων αἱ οἰκογένειαι ἐξωντώθησαν ἀπὸ τοὺς Τούρκους ἢ εἶχον ἀπαχθῆ ὑπὸ τῶν ἐπιδρομέων καὶ ἤδη ἀπληλευθερώθησαν δι' ἐνεργειῶν τῶν συμμάχων κυβερνήσεων καὶ ἐπιφανῶν φιλελλήνων. Ἐντὸς τῶν κόλπων τοῦ ὁρφανοτροφείου τούτου ἐλειτούργει Διδασκαλεῖον, κατέστη δηλαδὴ τοῦτο οἰκοτροφεῖον - Παιδαγωγικὴ Ἀκαδημία καὶ τὰ δυστυχημένα ἐκεῖνα ὁρφανά, καταρτιζόμενα ὡς δημοδιδάσκαλοι, διησφαλίζοντο εἰς τὸν μετέπειτα βίον τῶν καὶ συγχρόνως ἐξεπλήρωνον μέγαν ἐθνικὸν σκοπὸν διὰ τῆς θεραπείας τοῦ μεγάλου τούτου κενοῦ τῆς ἐκπαιδεύσεως. Εἰς τὸ ὁρφανοτροφεῖον τῆς Αἰγίνης εἶχον τοποθετηθῆ καὶ οἱ ἐκ Βερολίνου κληθέντες ἀρχιτέκτονες, ὁ Ἕλληνας Κλεάνθης καὶ ὁ Γερμανὸς Σάουμπερτ, οἱ ὅποιοι ἐδίδασκον εἰς τοὺς μέλλοντας διδασκάλους τεχνικὰ μαθήματα καὶ συγχρόνως κατήρτιζον νέους πρὸς ἀσκήσιν τοῦ τόσον χρησίου διὰ τὴν ἀναγεννωμένην Ἑλλάδα ἐπαγγέλματος τῆς ἀρχιτεκτονικῆς καὶ τῶν τεχνικῶν ἔργων.

Ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 1830 ἤρχισε νὰ λειτουργῇ εἰς τὴν Αἴγιναν τὸ ὀνομασθὲν «Κεντρικὸν Σχολεῖον», τὸ ἀνώτερον καὶ σοβαρώτερον ὅλων ἐκπαιδευτικῶν ἱδρυμα τῆς Καποδιστριακῆς περιόδου. Τὸ «Κεντρικὸν Σχολεῖον» δὲν ἦτο ἀνώτατον ἐκπαιδευτήριον, ἦτο ὅμως, ὡς πρὸς τὴν διδασκομένην ὕλην, τί τὸ ἀνώτερον τοῦ συνήθους σημερινοῦ Γυμνασίου. Εἰς αὐτὸ εἶχον συγκεντρωθῆ οἱ ἐπιφανέστεροι ἐκ τῶν τεθέντων εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Κράτους διδάσκαλοι ἐν Ἑλλάδι, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὁ ἔχων τὴν διεύθυνσιν Κοκκῶνης, ὁ Γεώργιος Γεννάδιος καὶ ὁ Βενθύλος. Ἐδίδάσκοντο κυρίως εἰς αὐτὸ τὰ κλασσικὰ Γράμματα καὶ ἡ ὅλη διδασκαλία ἐστηρίζετο ἐπὶ τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν κειμένων. Ἐγίνετο γραμματικὴ ἐξήγησις καὶ συγχρόνως εὐρεῖα κατὰ πνεῦμα ἐρμηνεία τῶν διασημοτέρων φιλοσόφων, ἱστορικῶν, ρητόρων καὶ ποιητῶν τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος· ἐδίδάσκοντο ἐπίσης τὰ μαθηματικά, ἡ φιλοσοφία καὶ ἡ γαλλικὴ γλῶσσα. Οἱ ἐκεῖ ὑπηρετοῦντες Ἕλληνες Διδάσκαλοι ἡμιλλῶντο εἰς ἀποδοτικὴν διδασκαλίαν καὶ εἰς ἀνάδειξιν ἀρίστων μαθητῶν. Τὸ κεντρικὸν σχολεῖον τῆς Αἰγίνης ἐξελίσσετο βαθμὴδὸν εἰς λαμπρὸν ἀνώτερον ἐκπαιδευτικὸν ἱδρυμα τοῦ ἀναγεννωμένου Ἑλληνισμοῦ, παρὰ τὰς συνήθεις νεοελληνικὰς διχονοίας μεταξὺ τῶν διδασκάλων καὶ τὰς ἐπικρίσεις τῶν ἀντιπολιτευομένων.

Ἐκτὸς τοῦ ὁρφανοτροφείου - Διδασκαλείου καὶ τοῦ Κεντρικοῦ Σχολείου, ἐλειτούργουν εἰς τὴν Αἴγιναν τὸ «Πρῶτον σχολεῖον», εἶδος πρακτικῆς

σχολῆς εἰς τὴν ὁποίαν ἐδιδάσκοντο μαθηματικά καὶ τεχνικά μαθήματα, τὸ « διδακτήριον κορασίων », δηλαδή σχολὴ θηλέων, τὸ « ἀλληλοδιδακτήριον Ψαριανῶν », σχολεῖον διὰ τὰ τέκνα τῶν Ψαριανῶν προσφύγων καὶ τινα « προπαιδευτικά », εἰς τὰ ὁποῖα ἐστέλλοντο τέκνα γονέων δυναμένων νὰ καταβάλλουν δίδακτρα πρὸς βασικὴν τινα μόρφωσιν. Ἐκ στατιστικῆς τοῦ ἔτους 1830 καθίσταται γνωστὸν ὅτι εἰς τὰ ἐκπαιδευτήρια τῆς Αἰγίνης ἐφοίτων εἰς τὸ ὄρφανοτροφεῖον 460 μαθηταί, εἰς τὸ Κεντρικὸν Σχολεῖον 210, εἰς τὸ Πρότυπον 160, εἰς τὸ Διδακτήριον Κορασίδων 32, εἰς τὸ Ἀλληλοδιδακτικὸν Ψαριανῶν 80 καὶ εἰς τὰ προπαιδευτικά 140, ἐν συνόλῳ 1082 μαθηταί. Ὁ Καποδίστριας ἐπεδείκνυε μέγα ἐνδιαφέρον διὰ τὰ ἐκπαιδευτήρια τῆς Αἰγίνης καὶ παρηκολούθει ἀγρύπνως τὴν λειτουργίαν των, ἀπαιτῶν γ' ἀποστέλλωνται τακτικῶς εἰς αὐτὸν ἐκθέσεις περὶ τῆς προόδου τῶν μαθητῶν. Πολλάκις μετέβαινεν εἰς Αἶγιναν διὰ νὰ λάβῃ προσωπικὴν ἰδέαν τοῦ συντελουμένου ἐκεῖ ἐκπαιδευτικοῦ ἔργου. Περιγραφαὶ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης παριστάνουν τὸν Κυβερνήτην ἐπισκεπτόμενον τὸ Κεντρικὸν Σχολεῖον τῆς Αἰγίνης καὶ καθημέμον εἰς τὰ μαθητικά θρανία διὰ νὰ ἀκούσῃ τὸν Γεννάδιον διδάσκοντα τὸν μῦθον τοῦ Προδίκου περὶ τῆς ἐκλογῆς, τὴν ὁποίαν ὁ Ἡρακλῆς ἐκλήθη νὰ κάμῃ μετὰ τοῦ Ἀρετῆς καὶ Κακίας, καὶ τὸν Βενθύλον ἀναλύοντα τοὺς « Ἐπτὰ ἐπὶ Θήβας » τοῦ Αἰσχύλου, ὅπου παρίσταται τὰ δλέθρια ἀποτελέσματα τῶν οἰκογενειακῶν ἐρίδων καὶ τοῦ ἐμφυλίου διχασμοῦ.

Ὁ Καποδίστριας ἔστρεψεν ἐπίσης τὴν προσπάθειάν του εἰς τὴν ἀνὰ τὰς ἑλληνικὰς ἐπαρχίας ἵδρυσιν ἀλληλοδιδακτικῶν σχολείων, τὰ ὁποῖα δύνανται νὰ χαρακτηρισθοῦν ὡς δημοτικά σχολεῖα, τὴν ἵδρυσιν δὲ τοιούτων σχολείων πρὸς διάδοσιν τῆς στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως εἰς τὰς μάζας τοῦ ἤδη ἐν οἰκτρᾷ μορφωτικῇ καταστάσει λόγῳ τοῦ παραταθέντος ἀπελευθερωτικοῦ πολέμου ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἐπεθύμει καὶ ἐπεδίωκε καθ' ὅλην τὴν ἐλευθέραν ἑλληνικὴν γῆν, καταβάλλων ἀπεγνωσμένας προσπάθειάς πρὸς κατασκευὴν κτιρίων καὶ ἐξεύρεσιν διδασκάλων. Εἰς τὰς πόλεις καὶ κώμας προσβίβαιεν ἐπίσης βαθμὴδὸν εἰς τὴν ἵδρυσιν « ἑλληνικῶν σχολείων », σχολείων μέσων ἢ ἀνωτέρων πως τῶν ἀλληλοδιδακτικῶν, παρεμφερῶν πρὸς τὰ ἑλληνικά σχολεῖα τοῦ παλαιότερου ἐκπαιδευτικοῦ μας συστήματος, εἰς τὰ ὁποῖα ἐδιδάσκοντο στοιχειωδῶς καὶ τὰ κλασσικὰ γράμματα. Οἱ ἑλληνικοὶ πληθυσμοὶ ἀήτητον πανταχοῦ τὴν ἵδρυσιν σχολείων, ἐδέχοντο μὲ ἀγαλλίασιν τὴν ἵδρυσίν των καὶ παρὰ τὴν οἰκτρὰν των κατάστασιν προσεφέροντο ἐκ τοῦ ὑστερήματός των νὰ καταβάλουν πρὸς διευκόλυνσιν τῆς λειτουργίας των. Εἰς πολλὰς περιφερείας, ἰδίως εἰς ἐκείνας εἰς τὰς ὁποίας ὑπῆρχεν ἤδη ἐπιτόπιος λαμπρὰ πνευματικὴ παράδοσις ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας, ἡγείροντο ἀπαιτήσεις περὶ ἱδρύσεως ἀνωτέρων σχολείων τύπου Κεντρικοῦ τῆς Αἰγίνης καὶ ὅλοι ἐπεθύμουν νὰ διδάσκωνται ἐκεῖ τὰ κλασσικὰ Γράμματα. Ὁ Καποδίστριας, ἀδυνατῶν πρὸς ἐξεύρεσιν καταλλήλων ἀνωτέρων διδασκάλων καὶ στερούμενος

ἐπαρκῶν οἰκονομικῶν μέσων πρὸς λειτουργίαν παρομοίων σχολείων, φρονῶν ἐξ ἄλλου ὅτι ἔπρεπε νὰ προηγηθῇ εἰς πανελλήνιον ἀκτίνα ἡ στοιχειώδης ἐκπαίδευσις, δὲν ἐπραγματοποιεῖ τὰς ἐκφραζομένας παρακλήσεις. Ἐκ τούτου ἡγείροντο πολλὰι διαμαρτυρίαι, τὰς ὁποίας, ὡς συνήθως, ἐξεμεταλλεύοντο οἱ ἀντιπολιτευόμενοι.

Ἐκ τῆς στατιστικῆς τοῦ 1829 πληροφοροῦμεθα ὅτι κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἐλειτουργοῦν εἰς μὲν τὴν Πελοπόννησον 18 ἑλληνικὰ σχολεῖα μὲ 694 μαθηθτὰς καὶ 25 ἀλληλοδιδασκτικὰ μὲ 1.768 μαθητὰς, εἰς δὲ τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου 31 ἀλληλοδιδασκτικὰ καὶ κεντρικὰ μὲ 1.712 μαθητὰς καὶ 37 ἀλληλοδιδασκτικὰ μὲ 3.650 μαθητὰς. Ἦτοι ἐφοίτων εἰς τὰ σχολεῖα τῆς ἀναγεννηθείσης Ἑλλάδος 7.824 μαθηταί.

Ἐν ἔτος περὶπου βραδύτερον, ἀπελευθερωθείσης ἐν μέρει καὶ τῆς δυτικῆς καὶ τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος, ἄλλη στατιστικὴ πληροφοροεῖ ἡμᾶς περὶ τῆς λειτουργίας τῶν σχολείων. Εἰς τὴν Πελοπόννησον ἐλειτουργοῦν 19 ἑλληνικὰ μὲ 765 μαθητὰς καὶ 31 ἀλληλοδιδασκτικὰ μὲ 2.664 μαθητὰς. Εἰς τὰς νήσους 18 ἑλληνικὰ μὲ 1.073 μαθητὰς καὶ 37 ἀλληλοδιδασκτικὰ μὲ 2.931 μαθητὰς. Εἰς τὴν Δυτικὴν Ἑλλάδα 1 ἑλληνικὸν μὲ 40 μαθητὰς καὶ 4 ἀλληλοδιδασκτικὰ μὲ 329 μαθητὰς. Εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα 1 ἑλληνικὸν μὲ 40 μαθητὰς καὶ 3 ἀλληλοδιδασκτικὰ μὲ 407 μαθητὰς. Καὶ εἰς «Καταστήματα τῆς Κυβερνήσεως» δηλαδὴ, ἀπ' εὐθείας διευθυνόμενα ὑπὸ τοῦ Κράτους, ἐλειτουργοῦν 7 ἑλληνικὰ μὲ 610 μαθητὰς καὶ 4 ἀλληλοδιδασκτικὰ μὲ 387 μαθητὰς. Ἐν συνόλῳ ἐλειτουργοῦν 121 σχολεῖα μὲ 9.246 μαθητὰς. Εἶχε δηλαδὴ εἰς διάστημα ἐνὸς ἔτους αὐξηθῇ ὁ ἀριθμὸς τῶν φοιτῶντων εἰς σχολεῖα ἑλληνοπαίδων κατὰ τρεῖς καὶ πλέον χιλιάδας, τοῦτο δὲ μαρτυρεῖ εὐγλῶττως τὴν συντελουμένην ὑπὸ τοῦ Κυβερνήτου καὶ τῶν συνεργατῶν του κατὰ προοιούσαν κλίμακα ἐργασίαν πρὸς μορφωτικὴν ἀνόρθωσιν τοῦ ἔθνους. Συγχρόνως εἶχεν ἰδρυθῇ εἰς τὸ Ναύπλιον ἡ Στρατιωτικὴ Σχολὴ τῶν Εὐελπίδων πρὸς παρασκευὴν τακτικῶν μορφωμένων ἀξιωματικῶν τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ καὶ εἰς τὴν Τίρυνθα ἡ Γεωργικὴ Σχολὴ πρὸς κατάρτισιν γεωπόνων, διὰ τῶν ὁποίων ἀπεσκοπεῖτο ἡ προοδευτικὴ ἀνάπτυξις τῆς ἐθνικῆς οἰκονομίας τοῦ τόπου.

Ὁ Ἰωάννης Καποδίστριας κατηγορήθη ὑπὸ τῶν ἀντιπάλων του διότι δὲν ἵδρυσεν ἀνώτερα ἐκπαιδευτήρια, ἰδίως δὲ διότι δὲν ἵδρυσεν Πανεπιστήμιον, τὸ ὁποῖον ὤνειρεύετο ἅμα τῇ ἀπελευθερώσει τοῦ ὁλόκληρου τὸ ἔθνος ὥς τι τὸ ἀναπόσπαστον διὰ τὴν πνευματικὴν ἱστορίαν καὶ τὴν ἐκπολιτιστικὴν πρόδον τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ἡ κατηγορία αὕτη ὑπῆρξε μία τῶν σοβαρωτέρων ἐξ ὧσαν ἐξετοξεύθησαν κατὰ τοῦ Κυβερνήτου ὑπὸ τῶν ἀσκούντων σφοδρὰν πολεμικὴν ἐναντίον του ἀντιπάλων, οἱ ὁποῖοι ἔφθασαν νὰ τὸν ἀποκαλοῦν ἐκ τοῦ λόγου τούτου «φωτοσβέστην» καὶ νὰ τοῦ ἀποδίδουν ἐσκεμμένην πρόθεσιν νὰ μὴ λειτουργήσῃ ἐν Ἑλλάδι Πανεπιστήμιον ἵνα μὴ ἀνέλθῃ

εἰς ἀνώτερον μορφωτικὸν ἐπίπεδον ὁ ἐλληνικὸς λαὸς καὶ δὲν ἀνέχεται πλεόν τὴν « τυραννικὴν » διοίκησίν του. Τὰς τόσον ἀδίκους καὶ παραλόγους κατηγορίας αὐτὰς ἐνεκολπώθη καὶ αὐτὸς ὁ μέγας ἀναμορφωτὴς τοῦ Γένους Ἀδαμάντιος Κοραΐς, ὁ ὁποῖος ἐκ Παρισίων ἐξαπέλυε δριμυτάτους λιβελλοὺς κατὰ τοῦ Κυβερνήτου προτάσων μεταξὺ ἄλλων καὶ τὴν κατηγορίαν, ὅτι ἐσκεμμένως παρημποδίζει τὴν ἵδρυσιν Πανεπιστημίου. Πλὴν σήμερον ψυχραίμως μὲ τὴν προοπτικὴν τοῦ χρόνου μελετῶντες τὴν τότε κατάστασιν ἐν Ἑλλάδι καὶ κρίνοντας τὰ πράγματα, δὲν δυνάμεθα νὰ ἐπικρίνωμεν τὸ ἐκπαιδευτικὸν πρόγραμμα τοῦ Κυβερνήτου. Ὁ Καποδίστριας ἀπέβλεπεν εἰς φυσιολογικὴν τρόπον τινὰ κατὰ προοδευτικὴν κλίμακα μορφωτικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ. Ἦθελε νὰ διαδοθῇ πρῶτον ἡ δημοτικὴ ἐκπαίδευσις, νὰ παύσῃ ἡ νὰ περιορισθῇ ἡ μαστίζουσα τὸν ἀναγεννώμενον πολιτικῶς ἐλληνικὸν λαὸν ἀγοραματοσύνη καὶ βαθμυδὸν νὰ πολλαπλασιασθοῦν ἀνὰ τὴν χώραν τὰ « Κεντρικὰ σχολεῖα » ἢ ἰδρύματα Μέσης ἐκπαίδευσως, κατόπιν δὲ νὰ γίνῃ σκέψις περὶ ἰδρύσεως ἀνωτάτου ἐκπαιδευτηρίου. Ἀλλωστε διὰ τὴν λειτουργίαν Πανεπιστημίου ἔλειπον καθ' ὁλοκληρίαν κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τὰ οἰκονομικὰ μέσα καὶ ἂν ἐπρόκειτο νὰ ἰδρυθῇ δαπάναις τοῦ Κράτους παρόμοιοι ἀνώτατοι ἐκπαιδευτικὸν ἴδρυμα, θὰ ἔπρεπε πρὸς συντήρησίν του νὰ κλείσουν ὅλα τὰ σχολεῖα τῆς Μέσης καὶ Στοιχειώδους ἐκπαίδευσως! Ὁ Καποδίστριας, ἀνὴρ σπουδάσας εἰς ξένα Πανεπιστήμια καὶ ἄνθρωπος εὐρυτάτης ἀνωτέρας μορφώσεως, τὴν ὁποίαν ἐθαύμαζον οἱ ξένοι, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ εἶναι ἐχθρὸς τῆς ἀνωτέρας παιδείας, ὥς τὸν κατηγοροῦν οἱ ἀντίπαλοί του. Ἀλλ' ὑπεύθυνος Κυβερνήτης, ἔχων πλήρη ἐπίγνωσιν τῆς ἐν Ἑλλάδι καταστάσεως, παλαιῶν πρὸς φοβεράς καὶ ἀνυπερβλήτους οἰκονομικὰς δυσχερείας καὶ διαπνερόμενος ὑπὸ τοῦ ἀνταποκρινομένου πρὸς τὰς περιστάσεις ρεαλιστικοῦ πνεύματος, ἐνόει νὰ βαδίσῃ μετὰ θετικοῦ καὶ καλῶς μελετημένου προγράμματος διοικήσεως τῆς χώρας, δὲν παρεσύρετο δὲ ἐκ τῶν ρωμαντικῶν ἐκδηλώσεων τῶν ἀνευθύνων κύκλων τοῦ ἐσωτερικοῦ καὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ.

Βεβαίως εἰς τὰς ἀπαιτήσεις ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι ἀπῆλθον τὴν ἄμεσον ἵδρυσιν Πανεπιστημίου, ὑπῆρχον καὶ ἀγαθαὶ πατριωτικαὶ διαθέσεις πηγαίουςαι ἐκ τῆς νοστολγικῆς ἀναπολήσεως τοῦ μεγάλου ἐλληνικοῦ παρελθόντος καὶ τοῦ εὐγενοῦς ὀνείρου ταχείας ἀναδείξεως τοῦ ἔθνους ἐν τῇ χορείᾳ τῶν πολιτισμένων ἐθνῶν τῆς Εὐρώπης. Ὑπῆρχον ὅμως καὶ ἀψυχολόγητοι ἢ καὶ ἐμπαθεῖς προδιαθέσεις, ἀναζητοῦσαι προσήματα πρὸς ἄσκησιν τῆς ἀντιπολιτευτικῆς ἀντιδράσεως. Δὲν δυνάμεθα νὰ ἀποκλείσωμεν καὶ τὰς προσωπικὰς φιλοδοξίας πρὸς κατάληψιν θέσεων καθηγητῶν Πανεπιστημίου. Ἦ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας κτηθεῖσα πικρὰ πεῖρα ἀπαιτήσεων καὶ ἐνεργειῶν πρὸς ἵδρυσιν τοῦ Πανεπιστημίου ἐν Ἑλλάδι καθ' ὃν χρόνον χωλαίνει τόσον ἡ σχολικὴ ἐκπαίδευσις, τὰ δὲ δύο Πανεπιστήμιά μας καὶ τὰ ἄλλα ἀνώτατα ἐκπαιδευτήριά μας στεροῦνται τῶν ἐπαρκῶν μέσων, τὰ ὁποῖα ὀφείλει πρὸς αὐτὰ τὸ

Κράτος πρὸς ἀπόρροκοπτον λειτουργίαν των, ὁμιλεῖ εὐγλώττως καὶ περὶ τῶν κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἀπαιτήσεων καὶ ἐπικρίσεων κατὰ τοῦ Κυβερνήτου διὰ τὴν μὴ ἄμεσον ἰδρυσιν τοῦ Πανεπιστημίου.

Κύριαί καὶ Κύριοι, ὁ λίαν περιορισμένος χρόνος τοῦ ἑορτασμοῦ τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν ἑορτῆς δὲν ἐπέτρεψε ἢ βραχυτάτην ἔκθεσιν περὶ τῆς ἑλληνικῆς παιδείας κατὰ τὸν Ἀγῶνα τῆς Ἀνεξαριτησίας. Παρὰ ταῦτα, ἐλπίζω νὰ παρεσχέθῃ εἰς ὑμᾶς ἐναργῆς εἰκὼν τοῦ συντελεσθέντος ὑπὸ τῶν ἀγωνιστῶν τοῦ 1821 ἔργου εἰς τὸν τομέα τῆς ἐκπαιδεύσεως, ἀλλὰ καὶ τῆς μερίτης διὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ ἔθνους σημασίας τοῦ ἔργου τούτου. Πνευματικά κατ' ἐξοχὴν ὑπῆρξαν πάντοτε αἱ παραδόσεις τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Αἱ πνευματικαὶ λάμπρεις τοῦ παρελθόντος ἀπετέλεσαν τὴν ζωογόγον πηγὴν κατὰ τὴν μακράκινα νύκτα τῆς δουλείας καὶ αὐταὶ ἔθρεψαν τὸ ὄνειρον τῆς ἀπολυτρώσεως εἰς τὰς ψυχὰς τῶν ὑποδούλων Ἑλλήνων. Ἡ ἐλευθέρᾳ ἑλληνικῇ πατριδι δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐννοηθῇ ἢ ὡς ἀνάστασις τῆς αἰωνίας Ἑλλάδος, τῆς Ἑλλάδος ἡ ὁποία ἐφώτισε τὸν κόσμον καὶ ἔδωκεν εἰς τὴν ἀνθρωπότητα ὅ,τι τὸ ὥρατον εἰς ἐκδηλώσεις καὶ εὐγενῆς εἰς πράξεις καὶ ὑψηλὸν εἰς νοήματα ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ μέχρι σήμερον. Αὐτὴν τὴν Ἑλλάδα ὠνειρεύοντο νὰ ἀναστήσουν οἱ Ἕλληνες. οἱ ὁποῖοι παρεσκεύασαν τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1821, οἱ Ἕλληνες πάντες ἀνεξαιρέτως, εἴτε ἐπιφανεῖς λόγιοι καὶ διδάσκαλοι ἦσαν, εἴτε πρόκοιτοι, εἴτε πολεμισταὶ τῶν ὁρέων, εἴτε θαλασσομάχοι, εἴτε κληρικοί, εἴτε τέλος ἀνηκον εἰς τὴν ἄμορφον μᾶζαν τῶν ἀφανῶν ὑποδούλων. Πρὸς αὐτὴν τὴν Ἑλλάδα ἐστρέφοντο καὶ αἱ προσδοκίαι σύμπαντος τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου, ὁ ὁποῖος ἐκ τοῦ αἰσθηματος τούτου κατελήφθη ὑπὸ παραληρήμιτος ἐνθουσιασμοῦ διὰ τὸν ἀγῶνα τῆς ἐλευθερίας μας καὶ συνήργησε σημαντικῶς εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ἐπαναστάσεως. Καὶ οἱ ἀγωνισταὶ τοῦ 1821, εὐθὺς ὡς ἐκρηγύχθη ἡ ἐπανάστασις, αὐτὴν τὴν Ἑλλάδα διεκήρυξαν εἰς τὸν κόσμον ὅτι θέλουν νὰ ἀναστήσουν, τὴν Ἑλλάδα τῶν μεγάλων πνευματικῶν λάμπρων τῆς ἀρχαιότητος, δι' αὐτὴν ἐθυσίαζον τὴν ζωὴν των καὶ ἐν ὀνόματι αὐτῆς ἐξήτησαν τὴν συνδρομὴν τοῦ πολιτισμένου κόσμου. Καὶ αἱ πράξεις των ἦσαν σύμφωνοι πρὸς τοὺς λόγους των. Οἱ ἀγωνισταὶ τοῦ 1821, ἐνῶν διεξήγον ἀγῶνα ζωῆς ἢ θανάτου, καὶ ἔγραφον εἰς τὰ πεδία τῶν μαχῶν σελίδας ἀθανάτου δόξης, καὶ ἐπιπτον ὡς ἀληθεῖς ἥρωες τῆς ἐλευθερίας, κινουντες διὰ τῶν ἀνδραγαθημάτων των τὴν κατάπληξιν καὶ τὸν θαυμασμὸν σύμπαντος τοῦ κόσμου, δὲν ἀνέμενον καὶ νὰ στεφθῇ ὑπὸ ἐπιτυχίας τὸ ἡράκλειον ἔργον των καὶ νὰ ἀνακύψῃ ἐλεύθερον ἑλληνικὸν κράτος διὰ νὰ ἀρχίσουν τὸ ἔργον τῆς πνευματικῆς ἀναγεννήσεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἐν τῷ μέσῳ τῶν φλογῶν τοῦ δλέθρου, καὶ ἐνῶν ἡ ἐπαναστατημένη γῆ τῆς Ἑλλάδος ἐποτίζετο ἀπὸ κρουνοὺς αἵματος, καὶ αἱ πόλεις μετεβάλλοντο εἰς ὁλοκαύτωμα καὶ ἡ ὑπαιθρος ἐγίνετο σωρὸς τέφρας καὶ ῥεπείων, καὶ δὲν

ἀντήχουν εἰς τὸν ἑλληνικὸν ὁρίζοντα εἰμὴ ἰαχαὶ τοῦ πολέμου καὶ σπαραγμοὶ θανάτου, οἱ Ἕλληνες ἀγωνισταὶ τῆς ἐλευθερίας ἐμὸχθουν συγχρόνως διὰ τὴν ἴδρυσιν σχολείων, τὴν συγκέντρωσιν βιβλίων καὶ τὴν πρόσκλησιν διδασκάλων, βανκαλιζόμενοι ἐκ τοῦ ὀνείρου τῆς ταυτοχρόνου πνευματικῆς ἀναγεννήσεως τοῦ ἔθνους. Ἡ Ἀλαμάννα, τὰ Δελβινάκια, τὸ Μεσολόγγι, τὸ Μαυιάκι καὶ αἱ ἄλλαι ἀθάνατοι δόξαι τῶν Ἑλλήνων τοῦ 1821 ἦσαν ἀντάξιαί τῆς Σαλαμίως, τῶν Θερμοπυλῶν, τοῦ Μαράθῳρος, τῶν Πλαταιῶν καὶ τῶν ἄλλων κατορθωμάτων τῶν προμάχων τῆς ἐλευθερίας τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς ἀρχαιότητος. Ἀλλὰ καὶ τὸ ἐπιχειρηθὲν ὑπὸ τῶν ἀγωνιστῶν τοῦ 1821 ἔργον τῆς ἑλληνικῆς παιδείας, λαμπρύνει ἐξόχως τὸν ἀγῶνα τῆς ἐλευθερίας μας καὶ περιβάλλει τοῦτον διὰ μοναδικῆς εἰς τὰ χρονικὰ τῶν ἀγῶνων ἐλευθερίας σύμπαντος τοῦ κόσμου αἴγλης. Ἡ κατὰ τὴν διάκειρνα τῆς ἐπαναστάσεως ἐκπαιδευτικὴ προσπάθεια ἀποδεικνύει περιφανῶς ταύτην ὡς ἐμπνευσμένην καὶ κατευθυνομένην ἀπὸ μεγάλα καὶ ὑψηλὰ ἰδανικά, ἀντηληθέντα μόνον ἐκ τῶν μεγάλων καὶ ὑψηλῶν παραδόσεων τοῦ ἔθνους μας.

Καὶ σεῖς, ἀγαπητοὶ φοιτηταὶ καὶ φοιτήτριά, οἱ ὁποῖοι ἐνσασκῶνετε τὰ ὑψηλὰ αὐτὰ ἰδανικά, μὲ τὰ ὁποῖα ἐγαλονυχήθησαν καὶ εἰς τὰ ὁποῖα ἐστηρίχθησαν αἱ ἑλληνικαὶ γενεαὶ τοῦ παρελθόντος διὰ νὰ δημιουργήσουν τὴν σημερινὴν Ἑλλάδα, δύνασθε ἀπὸ τὰς ὥραιās αὐτὰς σελίδας τοῦ Ἀγῶνος τοῦ 1821 νὰ ἀντλήσετε διδάγματα, τὰ ὁποῖα ὑπέρποτε ἄλλοτε σήμερον δύνανται νὰ ἀποτελέσουν τὸν φωτεινὸν ὁδηγὸν τῆς ἑλληνικῆς νεότητος. Ζῶμεν εἰς μίαν ἐποχὴν φαινομενικοῦ θριάμβου τῆς ὕλης, ἐποχὴν κατὰ τὴν ὁποίαν δὲν γίνεται λόγος εἰμὴ περὶ ἀτομικῆς ἐνεργείας καὶ διαπλανητικῶν δορυφόρων. Ἀλλ' ἐστὲ βέβαιοι, ὅτι αἱ πνευματικαὶ παραδόσεις, κατ' ἐξοχὴν ἑλληνικαί, αἱ ὁποῖαι μόναι κατέστησαν ἀθάνατον τὴν Ἑλλάδα καὶ διειττήρησαν τὸ ἔθνος μας ἐν ζωῇ καὶ ἀφθίτῳ δόξῃ μέχρι σήμερον, αὐταὶ μόναι δύνανται νὰ ὁδηγήσουν καὶ ὑμᾶς εἰς μεγάλα καὶ ὑψηλὰ ἔργα, ἐκ τῶν ὁποίων θὰ ἐξαρτᾶται πάντοτε ἡ ζωὴ καὶ ἡ πρόοδος τοῦ ἔθνους μας.

ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ Β. ΔΑΣΚΑΛΑΚΗΣ